

Eduskunnan oikeusasiamies
00102 EDUSKUNTA

Kantelu eduskunnan oikeusasiamiehelle puolustusvoimien kirkollisista oppitunneista sekä elämäkatsomustiedon opetuksesta

Kantelija: Dos. Jouni Luukkainen

puheenjohtaja, Pääkaupunkiseudun ateistit ry (www.ateistit.fi)
Wallininkuja 2 C 53, 00530 HELSINKI
p. (09) 191 51443, (09) 7534 703
jouni.luukkainen@helsinki.fi

Viranomainen, jonka menettelyä arvostelen: Puolustusvoimat.

Toimenpide, jota pidän virheellisenä:

(1) Pääesikunnan antamat ohjesäännöt ja määräykset velvoittavat evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluvan varusmiehen osallistumaan palvelusohjelman osana olevaan tämän kirkon mukaiseen kirkolliseen opetukseen vailla oikeutta osallistua sen sijasta elämäkatsomustiedon opetukseen. Tämä rikkoo perustuslain takaamaa yhdenvertaisuutta sekä uskonnon ja omantunnon vapautta ilman perustuslain vaatimaa tälle yksilön velvollisuudelle perusteen antavaa nimenomaista lain säännöstä. Kuitenkin asevelvollisuuslakia säädettäessä eduskunnan perustuslakivaliokunta korosti, että ohjesääntöjen ja määräysten välttämättömässä uudistuksessa on myös arvioitava niiden suhde perustuslain vaatimuksiin sääntelyn säädöstasosta ja täsmällisyydestä. Mutta tarvittavan perusoikeuksia rajoittavan lain säädättämisen sijaan aikuislukioiden malli puoltaa pelkillä Pääesikunnan ohjesäännöillä ja määräyksillä toteutettavaa perusoikeudet paremmin turvaavaa kirkollisen opetuksen ja elämäkatsomustiedon opetuksen täyttä keskinäistä valinnaisuutta.

(2) Puolustusvoimissa elämäkatsomustiedon opetuksen voi saatavilla olevan tiedon perusteella arvioida olevan niin huonosti järjestetyn, että Pääesikunnan ohjesääntöjen ja määräysten evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja ortodoksiseen kirkkoon kuulumattomille varusmiehille takaama elämäkatsomustiedon opetuksen valinnan oikeus kirkollisten oppituntien sijaan jää näennäiseksi monen valitessa velvollisuudentuntonsa tähden kirkolliset oppitunnit niiden kirkollisuudesta huolimatta heidän itse asiassa vain halutessaan tarvittavaa yleissivistävää opetusta ilman kirkollista aspektia.

Aiemmat kanteluni: Eduskunnan apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja antoi 28.12.2010 yhteisen päätöksensä erityisesti kanteluihini puolustusvoimien uskonnollisista tilaisuuksista (**dnro 566/4/09:** kirjeeni 14.2.2009 ja 20.2.2009 sekä sähköpostiviestini 24.2.2009; vastinekirjeeni 20.8.2009) ja puolustusvoimien kirkollisista oppitunneista sekä sotilaspapeista (**dnro 3155/4/09:** kirjeeni 20.8.2009 sekä korjaussähköpostiviestini 23.11.2009; vastinekirjeeni 11.4.2010). Kanteluistani edellisen hän ratkaisi oleellisesti vaatimukseni mukaisesti ja osoitti 28.12.2010 kirjeen Pääesikunnalle (dnro 4489/2/10), jossa pyysi tältä selvityksen 31.5.2011 mennessä. Hän hylkäsi molemmat vaatimukseni kanteluistani jälkimmäisessä.

Valmistelijan jääviys: Kuten kirjoitukseni lopun luvussa ”Jälkimmäisen kanteluni kohtelu” perustelen, näiden aiempien kanteluasioideni valmistelijan olisi jäävättävä itsensä tämän uuden kanteluasiani valmistelusta.

Aiempien kanteluideni ratkaisujen arviointia:

(i) Oikeasti ei ole ongelmaa, että Yleinen palvelusohjesääntö ja sen perusteella annettu ohjeistus olisivat mahdollisesti monitulkintaisia, vaan kyllä ne yksiselitteisesti velvoittavat evankelis-luterilaiseen

kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluvan varusmiehen osallistumaan palvelusohjelman osana ole-
viin tämän kirkon mukaisiin kirkollisen työn muotoihin eli siis kirkollisiin tilaisuuksiin ja kirkolliseen
opetukseen. Se, että kuitenkin jouduin kirjoituksissani niin paljon analysoimaan ohjeistuksen sana-
muotoja, johtui siitä, että minun katsannossani Pääesikunta lausunnoissaan ja selvityksissään joko itse
ohjeistuksen väärin ymmärtäneenä tai tarkoitushakuisesti vääristellen selitti ohjeistusta, että tällaista
velvollisuutta ei olisi. Niinpä Pääesikunnan lausunto 24.6.2009 (AF12915) ensimmäisestä kantelusi-
tani väitti sivulla 2: ”Kysymyksessä on mahdollisuus, ei pakko (poiketen siitä, mitä Luukkainen on
kantelunsa sivulla 4 esittänyt).” Olin kuitenkin esittänyt valtionkirkkoihin kuulumattomia koskevasta
vapautumissäännöstä tekemäni päätelmän, että se ei näin ollen koske valtionkirkkoihin kuuluvia.

Ei siis riitä, että Pääesikunta 31.5.2011 mennessä annettavassa lausunnossaan selittäisi, että Ylei-
nen palvelusohjesääntö on tarkoitettu tulkittavaksi tai saadaan tulkita niin, että valtionkirkkoihinkin
kuuluvien ei olisi pakko osallistua kirkollisiin tilaisuuksiin, vaan kyllä itse Yleinen palvelusohjesääntö
on korjattava. Tämän tekee välttämättömäksi myös se, että on kaikei olemassa Yleisen palvelusoh-
jesäännön vastainen epävirallinen vapautumiskäytäntö niille, jotka osaavat sitä vaatia, jolloin tämä
käytäntö on tehtävä viralliseksi ja kaikkien tietäväksi. Vapautua on voitava kirjallisella ilmoituksella.

(ii) Yleisen palvelusohjesäännön 2009 kohdassa 447 tarkoitettun jumalanpalveluksiin ja hartausti-
laisuuksiin vakaumuksensa vuoksi osallistumattomille sotilaille järjestettävän ohjatun elämäntieto-
mustietoon tai etiikkaan liittyvän ohjelman on oltava ei-kirkollista tai näillä sotilailla on ainakin
oltava valittavissaan ei-kirkollinen ohjelma, vaikka he olisivat valtionkirkkojen jäseniä. Ohjelma ei
saa osittainkaan uskonnollistua, sillä tilanteesta ei saa joutua kärsimään uskonnollisiin yhdyskuntiin
kuulumattomien varusmiesten vähemmistö. Tätä kysymystä olen yksityiskohtaisemmin tarkastellut
kantelukirjoitukseni 20.8.2009 sivuilla 11–12.

(iii) Tarkastelen nyt jälkimmäisen kanteluni sotilaspappeja koskevaa osaa.

Vastineessani kiistin Pääesikunnan lausunnon väitteen, että kirkollisen alan henkilöstön koulutus
antaa hyvän lähtökohdan elämäntietomustiedon opetukseen. Eiväthän kirkon papit pelkän teologi-
sen koulutuksensa perusteella ole päteviä edes peruskoulun tai lukion uskonnonopettajiksi saati elä-
mäntietomustiedon opettajiksi. (Toisaalta, kuten voimassa oleva Kirkollisen työn ohjesääntö (2003)
kertoo kohdassa 42, puolustusvoimien kirkollinen opetus on taustaltaan evankelis-luterilaisen kirkon
ja ortodoksisen kirkon opetusta, joten sotilaspapit ovat toki päteviä kirkollisten oppituntien pitämi-
seen.) Kanteluni ratkaisun luvun 3.10 kolmannessa kappaleessa kerrotaan, kuinka uskonnonopettaja
voi päteväytyä elämäntietomustiedon opettajaksi. Mutta ratkaisussa jätetään sitten kuitenkin teke-
mättä tästä johtopäätös, että sotilaspapit eivät siis ilman muuta ole päteviä elämäntietomustiedon
opettajia. Olen myös toista mieltä ratkaisun väitteestä, että uskonnonopettajien toimiminen elä-
mäntietomustiedon opettajina ei olisi aiheuttanut merkittäviä ongelmia. Tuoreessa esimerkissä eräs
tuollainen opettaja kritisoi uskontokriittisen (oheis)aineiston esittelyä lukion syventävässä viidennessä
kurssissa, vaikka elämäntietomustiedon opetussuunnitelman perusteissa sana ateismi mainitaan vasta
tämän viimeisen, valinnaisen kurssin yhteydessä.

Pääesikunnan lausunnossa ja kanteluni ratkaisussa ei lainkaan pohdittu kanteluni vaatimusta,
että yhdenvertaisuuden tähden ei-kirkollisen eettisen opetuksen ja kasvatuksen, erityisesti elämäntie-
tomustiedon, toteuttamisen tehtäviin olisi kenen tahansa pätevän voitava hakea. Sellainen tietysti
vaatisikin virkajärjestelyjä, mutta sekulaareihin järjestelyihin olisi ryhdyttävä muutenkin. Ensi alkuun
saattaisi riittää eri tehtävien siirto muille olemassaoleville viroille. En vie pohdiskelua pidemmälle,
koska en ole niin perehtynyt puolustusvoimien rakenteeseen.

Kirkkoon kuulumattomilla on kuitenkin yhä edelleen perustellut epäilynsä sotilaspappien soveltu-
vuudesta elämäntietomustiedon ja kaatuneiden huollon opettamiseen sekä henkisen tuen antamiseen.

Itse asiassa kanteluratkaisu vain kasvatti näitä epäilyjä. Sotilaspapit torjuivat tarjoutuneen tilai-
suuden yhdessä päättää ja puolustusvoimat sitten asettua sellaista päätöstä tukemaan, että he tulkit-
sivat kirkkojärjestyksen kirkkoon kuulumattoman vainajan hautaan siunaamista koskevaa säännöstä
niin, että he rajoittuisivat käyttämään harkintaoikeuttaan ja -velvollisuuttaan sellaiseen siunaamiseen
vain, jos vainaja on jättänyt oma-aloitteisen kirjallisen toivomuksen siunaamisesta tai pyydetyn kir-
jallisen suostumuksen siunaamiseen. Kukaanhan ei voisi sellaisesta päätöksestä perustellusti kannella.

Puolustusvoimat myös torjui sellaisten järjestelyjen miettimisen, joilla kirkollisen opetuksen torjuva voisi päästä kaltaistensa opettajaksi.

Joka tapauksessa jo kohtien (i) ja (ii) mukaisesti ei-kirkollisen opetuksen määrä kasvaisi, ja tämä opetus olisi järjestettävä laadukkaasti. Siihen tarvittaisiin omistautuneita opettajia, eivätkä sotilaspapit sitä olisi. Sotilaspappien on muutenkin suhtauduttava asiaan hyvin varovasti kohdan (ii) tähden ollakseen antamatta aihetta kanteluihin.

(iv) Jälkimmäisen kanteluni kirkollista opetusta koskevan osan ratkaisua arvioin alempana uuden kanteluni yhteydessä.

Asian kuvaus:

(1) **Kirkolliset oppitunnit.** Aiemmista kanteluistani jälkimmäisessä (dnro 3155/4/09) osoitin puolustusvoimien yleisen kirjallisen materiaalin ja Pääesikunnan sitä edeltäneestä kantelustani antaman lausunnon perusteella, että evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluvalla varusmiehellä on velvollisuus osallistua kirkollisille oppitunneille, että kirkolliset oppitunnit ovat uskonnollisia sisällöltään ja siksi mahdollisesti kirkkoon kuuluvankin vakaumuksen vastaisia ja että ei ole rehellistä kuvata kirkollisia oppitunteja, eli muuta kirkollista työtä kuin kirkollisia tilaisuuksia, jotka ovat uskonnon harjoittamista, ensisijassa tunnustuksettomuuteen viittaavalla lausunnon ilmaisuulla, että ne olisivat ”esimerkiksi yleistä kansalaiskasvatusta, terveys- ja tapakasvatusta, etiikkaa, elämäntutkimustietoa tai henkistä tukea”. Mainitsemani materiaali on oleellisesti edelleen sellaisenaan voimassa päivitettyissä versioissa kuten *Sotilaan käsikirjassa 2010*. Kirkollisen työn sisällön kuvaamiseen tuolloin käyttämäni *Kirkollisen työn ohjesääntö (KirkO)* määrittelee edelleenkin puolustusvoimien verkkosivun (www.puolustusvoimat.fi; Puolustusvoimat > Toimialat > Kirkollinen työ > Työtä rauhan asialla > Tehtävä ja työn sisältö [Päivitetty 1.2.2011. Julkaistu 19.1.2010]) mukaan sotilaspapiston tehtävät rauhan aikana, ja tämä ohjesääntö vuodelta 2003 oli kesällä 2009 voimassa eikä sitä aiottu heti uudistaa, kuten Pääesikunta tuolloin minulle kertoi. Lainaan nyt lisäksi tätä verkkosivua itseään:

Kirkollisessa opetuksessa annetaan aineksia kristilliseen uskoon ja etiikkaan liittyville pohdintoille. Kirkollisilla oppitunneilla käsitellään kristillisen uskon ja etiikan perustalta ihmisen kasvamista, perheessä, joukossa ja yhteiskunnassa elämistä sekä johtamista. Varusmiesten oppitunnit ja mahdollisuus varusmiesrippikoulun käymiseen ovat opetuksen näkyvin puoli.

Varusmies 2011. Opas varusmiespalvelukseen valmistautuvalla sisältää saman kirkollista työtä koskevan tekstin kuin jonka lainasin vuotta 2009 koskeneesta versiosta kirjoituksessani 20.2.2009.

Aiempien kanteluasioideni valmistelija oli 12.11.2010 saanut sähköpostiviestin liitetiedostoina Pääesikunnan kenttärovastilta kirkollisen työn uusimmat normit (**LIITE 1**). Sain niistä kopiot, kun kävin 3.1.2011 eduskunnan oikeusasiamiehen kansliassa tutustumassa kanteluasioideni päätöksen kaikkiin asiakirjoihin.

Seuraava näistä kahdesta uusimmasta normista oli jo Pääesikunnan lausunnon 4.12.2009 liitteenä:

PVHSM Kirkollinen ala 018 - PEHENKOS *Osallistuminen kirkolliseen opetukseen ja kirkollisiin tilaisuuksiin* (Pääesikunnan henkilöstöosaston hallinnollinen määräys HF15/7.10.2009)

Ohjeen luku ”1. Yleistä” toteaa kirkollisen opetuksen kuuluvan puolustusvoimien kansalaiskasvatuksen piiriin (PVOHJEK Koulutus 016 - PEHENKOS). Luvun mukaan kaikki varusmiehet voivat osallistua kirkollisille oppitunneille ja kirkollisiin tilaisuuksiin. Edelleen luvun mukaan kyseistä hallinnollista määräystä sovelletaan (myös) kertausharjoituksiin käskettyihin reserviläisiin. Ohjeen luvun ”2. Osallistuminen ja vapauttaminen” mukaan kaikki varusmiehet osallistuvat sille oppitunnille, jolla sotilaspappi selvittää kirkolliseen opetukseen ja kirkollisiin tilaisuuksiin osallistumisen periaatteet, sotilaspapin osuuden varuskunnan henkilöstötuen kokonaisuudessa sekä sen, miten hänet tavoittaa henkilökohtaisen avun saamiseksi. Se, että kyseinen hallinnollinen määräys käskää evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluvan varusmiehen osallistumaan palveluluonteisesti järjestettyihin kirkollisiin tilaisuuksiin ja kirkollisille oppitunneille, selviää seuraavasta vapauttamissäännöstä:

Kun on kyse muusta palveluluonteisesti järjestetystä kirkollisesta työstä, voivat muut kuin evankelis-luterilaiset ja ortodoksiset varusmiehet halutessaan ilmoittaa henkilökohtaisesti tai kirjallisesti yksikkönsä päällikölle, etteivät he vakaumuksensa vuoksi osallistu kyseisiin tapahtumiin. Tällöin perusyksikön päällikkö on velvollinen järjestämään heille korvaavaa opetusta.

Ohjeen luku ”3. Korvaava opiskelu” kuuluu kokonaisuudessaan seuraavasti:

Kirkollisille oppitunneille ja kirkollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta vapautetuille varusmiehille tulee järjestää yksikössä valvojan johdolla tapahtuvaa elämäntiedon opetusta, josta vastaa sotilaspappi. Opetuksessa voidaan käyttää esimerkiksi lukion elämäntiedon opetuksessa käytettävää aineistoa. Muuta palvelusta vapautetuille ei saa järjestää.

Kutakuinkin samanlainen määräys oli Pääesikunnan lausunnon 24.6.2009 liite PEKIRK-OS PAK 01:02 *Osallistuminen kirkolliseen opetukseen ja kirkollisiin tilaisuuksiin* (Pääesikunnan kirkollisen osaston hallinnollinen ohje; voimaan 1.11.1999). Tahdon käyttää tilaisuuden huomauttaa, kun sen ohitin vastineessani 11.4.2010, että uudessa versiossa ei enää ole seuraavaa aiemman virkettä: ”Kaikki varusmiehet osallistuvat myös papin pitämille terveys- ja tapakasvatuksen oppitunneille.” Poiston takana on ilmeisesti se aiheellinen seikka, että Pääesikunnan hallinnollisten ohjeiden/määräysten mukaan terveys- ja tapakasvatus toisaalta ja kirkollinen opetus toisaalta sisältyvät erillisinä ja rinnakkaisina puolustusvoimien kansalaiskasvatukseen sen sijaan, että edellinen papinkaan vetämänä olisi osa jälkimmäistä. Edelleen panen merkille, että uuden version mukaan kirkollisille oppitunneille ja kirkollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta vapautetuille varusmiehille tulee järjestää yksikössä valvojan johdolla tapahtuvaa **elämäntiedon opetusta**, josta vastaa sotilaspappi, ja että opetuksessa voidaan käyttää esimerkiksi lukion elämäntiedon opetuksessa käytettyä aineistoa. Aiemmassa versiossa puhuttiin elämäntiedon opetuksesta, eikä ollut viittausta sotilaspappiin. Uudessakin versiossa käytetään samaa otsikkoa ”Korvaava opiskelu” kuin vanhassa sen sijaan, että uuden ilmaisan myötä otsikoksi olisi tullut ”Korvaava opetus”.

Seuraavan kahdesta uusimmasta normista selostan kokonaan, sillä sitä ei ollut Pääesikunnan lausuntojen liitteenä (kyseessä on ilmeisesti lähetysteknisistä syistä määräyksen luonnos, joka silti on esitettyiltä osiltaan lopullisessa muodossa):

PVHSM Kirkollinen ala 024 - PEHENKOS *Varusmiesten kirkollinen opetus* (Pääesikunnan henkilöstöosaston hallinnollinen määräys HD281; voimaan 1.9.2009)

Määräys kumosi seuraavan vuodelta 1997 olevan Pääesikunnan kirkollisen osaston hallinnollisen ohjeen, joka oli Pääesikunnan lausunnon 4.12.2009 liitteenä: PEKIRK-OS PAK 02:01 *Varusmiesten yleinen kirkollinen opetus*. Pääesikunta ei siis toimittanut lausuntonsa mukana jo voimaan tullutta uutta hallinnollista määräystä.

Määräyksen mukaan varusmiesten kirkollinen opetus kuuluu puolustusvoimien kansalaiskasvatukseen piiriin, ja opetuksen tavoitteena on, että varusmies

- tuntee kirkollisen työn perussisällön,
- saa aineksia persoonallisuutensa ja elämäntiedon rakentamiseksi sekä arvojensa ja eettisen toimintakykynsä ylläpitämiseksi,
- ymmärtää yhteisöllisen ja yksilöllisen vastuunsa,
- tuntee johtamisen ja alaisten kohtelemisen eettiset perusteet sekä
- tuntee poikkeusolojen kirkollisen työn ja kaatuneiden huollon järjestelyt.

Määräyksen mukaan kirkollisesta opetuksesta vastaa sotilaspappi, joka voi käyttää apunaan kirkollisen alan varusmiehiä tai eri alojen asiantuntijoita. Opetus annetaan perusyksiköittäin tai sitä pienemmissä opetusryhmissä, ja opetusta tulee pyrkiä järjestämään myös taistel- ja ampumarjoituksissa.

Edelleen määräyksen mukaan kirkollisen opetuksen aiheet ovat seuraavat:

1 Peruskoulutuskausi 4 h

Kirkollinen työ puolustusvoimissa ja varusmiespalveluksen haasteet 2 h

Maanpuolustuksen etiikka ja sotilasvala 2 h

2 Erikoiskoulutuskausi 4 h

Elämän vaiheet ja haasteet 2 h

Poikkeusolojen kirkollinen työ ja kaatuneiden huolto 2 h

3 Aliupseerikurssi I 2 h

Elämän vaiheet ja haasteet 2 h

4 Aliupseerikurssi II 3 h

Poikkeusolojen kirkollinen työ ja kaatuneiden huolto 1 h

Johtajaksi kasvaminen ja johtamisen etiikka 2 h

5 Reserviupseerikurssi 3 h

Poikkeusolojen kirkollinen työ ja kaatuneiden huolto 1 h

Johtajaksi kasvaminen ja johtamisen etiikka 2 h

6 Joukkokoulutuskausi 2 h

Uskonto, elämäkatsomus ja kansalaisvastuu 2 h

7 Aliupseerien ja reserviupseerien johtajakausi 2 h

Uskonto, elämäkatsomus ja kansalaisvastuu 2 h

Lopuksi määräyksen mukaan sotilaspappi vastaa eettisen opetuksen ja kasvatuksen toteuttamisesta joukko-osastossa, ja tähän liittyen sotilaspapit osallistuvat lisäksi varusmiesten muuhun opetukseen esimerkiksi aliupseerikurssin ja reserviupseerikurssin johtamistaidon opetukseen sekä lääkintämiesten koulutukseen (kriisituki, kuoleman kohtaaminen).

Vertailua varten lainaan Opetushallituksen määräämiä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita 2004: ”Uskonnon opetuksen tehtävänä on tarjota oppilaalle tietoja, taitoja ja kokemuksia, joista hän saa aineksia identiteetin ja maailmankatsomuksen rakentamiseen. Opetus antaa valmiuksia kohdata uskonnollinen ja eettinen ulottuvuus omassa ja yhteisön elämässä.” Edelleen lainaan Opetushallituksen määräämiä lukion opetussuunnitelman perusteita 2003: ”Uskonnonopetuksen keskeinen tehtävä on perehdyttää opiskelija omaan uskontoonsa, sen kulttuuriperintöön sekä uskonnosta nousevaan elämäkatsomukselliseen ja eettiseen ajatteluun.” Vielä lainaan Opetushallituksen määräämiä aikuisten perusopetuksen ja lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteita 2004: ”Uskonnonopetuksen keskeinen tehtävä on syventää aikuisopiskelijan oman uskonnon ja sen kulttuuriperinnön tuntemusta. Opiskelussa perehdytään uskonnosta nousevaan elämäkatsomukselliseen ja eettiseen ajatteluun.”

Havaitsen, että varusmiesten kirkollisen opetuksen tavoite, että varusmies ”saa aineksia persoonallisuutensa ja elämäkatsomuksensa rakentamiseksi sekä arvojensa ja eettisen toimintakykynsä ylläpitämiseksi”, on yhtenevä perusopetuksen uskonnonopetuksen tehtävän kanssa ottaen erityisesti huomioon, että opetus kuuluu puolustusvoimien kirkolliseen työhön ja siitä vastaa sotilaspappi kirkollisen alan varusmiehet apunaan. Koulun uskonnonopetuksessa tuota aineksen antamista on arvosteltu uskonnollisena indoktrinaationa. Kirkollisen opetuksen aiheista osa otsikossaankin viittaa suoraan kirkolliseen työhön ja yhdistää kirkollisen työn sellaisiin aiheisiin (maanpuolustuksen etiikka, kaatuneiden huolto, kansalaisvastuu), jotka voitaisiin käsitellä myös ilman kirkollista näkökantaa; osan, kuten ”elämän vaiheet ja haasteet”, ymmärtää asiayhteyden tähden käsiteltävän kirkolliselta kannalta. Aihe johtajaksi kasvamisesta ja johtamisen etiikasta on oudosti kirkollisessa opetuksessa, sillä aihetta pitäisi käsitellä ei-kirkollisesti kaikille yhteisesti ja muun kuin sotilaspapin toimesta.

Kyllä kirkollisten oppituntien sisältöä arvostellaankin kuten kantelukirjeessäni 20.2.2009 lainaamani *Helsingin Sanomissa* 8.7.2006 otsikon ”Perinne ja moraalit eivät oikeuta kirkollista työtä” alla nimellään kirjoittanut helsinkiläinen reservin vänrikki. Nyt jatkan tuolloista lainaustani virkettä pidempään:

Se, että kaatuneiden huollon tai sodan etiikan opetus kuuluu armeijassa sotilaspastoreille, ei perustele pakollisia hartauksia. Nämä asiat tulisi voida opettaa varusmiehille ilman kirkollista aspektia, niin sanotuilla yleissivistävillä oppitunneilla. Näin toimittiin ainakin reserviupseerikoulussa, kun itse olin palveluksessa. Mielestäni varusmiehillä tulee olla oikeus suorittaa palveluksensa ilman, että heidän tarvitsee kertaakaan olla tekemisissä kirkollisten asioiden kanssa, kuten perustuslaki edellyttää.

Kirjoituksesta ei oikein käynyt selville, kuuluiko kirjoittaja itse kirkkoon vai ei, mutta todistuksen opetuksen sisällöstä se kyllä antoi. Tämä kirjoitus nimenomaan oli syitä, joiden vuoksi ryhdyin kantelemaan puolustusvoimien kirkollisesta työstä.

Se, että kirkollisiin oppitunteihin veloitetaan osallistumaan kirkkoon kuuluvat varusmiehet, mutta eivät muut, todistaa myös samaa opetuksen sisällöstä: Sisältö on uskonnollista.

Kirjoituksissani 20.8.2010 kerroin Pääesikunnan henkilöstöosaston kirkollisen alan kenttärovasti Seppo Ahoelta puhelinkeskustelussa 5.6.2009 kuulemani seikan, että myös kirkkoon kuuluvat varusmiehet saavat pyynnöstään vapautuksen kirkollisiin tilaisuuksiin ja kirkollisiin oppitunteihin osallistumisesta, jolloin he osallistuvat elämäkatsomustiedon opetukseen. Sehän on vastoin sekä Yleistä palvelusohjesääntöä että kirkollisiin tilaisuuksiin ja kirkolliseen opetukseen osallistumista koskevaa hallinnollista määräystä. Kyseisten varusmiesten on itse osattava tätä vapautusta pyytää. Huomaatan, että kyse ei kuitenkaan ole vain osaamisesta, vaan myös siitä, että heidän pitää silloin myös olla osaltaan jo etukäteen valmiit rikkomaan mainitsemani ehdottomia ohjesääntöjä ja määräyksiä. Vapautuminen saattaa käytännössä olla sidoksissa keskusteluun sotilaspapin kanssa sen sijaan, että kyse olisi ilmoituksesta yksikön päällikölle. Tätä käytäntöä ei Pääesikunta lausunnossaan 4.12.2009 kiistänyt.

(2) Elämäkatsomustiedon opetus. Kirkollisia tilaisuuksia kohdassa (i) ja kirkollisia oppitunteja kohdassa (1) tarkastellessani sivusin jo puolustusvoimien elämäkatsomustiedon opetusta. Itse asiassa paljon muuta tästä elämäkatsomustiedon opetuksesta minulla ei olekaan tiedossani kuin esittämäni maininnat kirkollisiin tilaisuuksiin osallistumattomien sotilaiden nämä tilaisuudet korvaavasta elämäkatsomustietoon tai etiikkaan liittyvästä ohjelmasta ja kirkollisiin oppitunteihin osallistumattomien varusmiesten tämän opetuksen korvaavasta elämäkatsomustiedon opetuksesta.

Ei ilmeisesti siis ole olemassa omia yksityiskohtaisempia hallinnollisia määräyksiään, oppaitaan ja esittelyjään tästä elämäkatsomustiedon opetuksesta. Edes sanaa elämäkatsomustieto ei sisälly *Varusmies 2011* -oppaaseen eikä *Sotilaan käsikirjaan 2010*, vaikka elämäkatsomustiedon opetukselle pitäisikin tietysti molemmissa olla luvun ”Kirkollinen työ” kaltainen oma lukunsa. (Puute tietysti myös samalla kertoo elämäkatsomustiedon opetuksesta vastaavien sotilaspappien puuttuvasta motivaatiosta tähän tehtäväänsä.)

Kanteluideni ratkaisun 28.12.2010 luvussa 3.10 kerrotaan, että saatujen tietojen mukaan elämäkatsomustiedon opetusta järjestetään käytännössä hyvin vähän, koska lähes kaikki asevelvolliset osallistuvat kirkollisille oppitunneille. Edelleen luvussa kerrotaan, että opetus järjestetään tarvittaessa yksiköissä pääosin itseopiskeluna, jota valvovat muut varusmiehet ja henkilökunta, ja että sotilaspappi ei saatujen tietojen mukaan juuri käytännössä osallistu tähän opetukseen.

Kanteluideni ratkaisun 28.12.2010 luvussa 3.9 kerrotaan, että sotilaspapeilta tarkastusten yhteydessä saatujen tietojen perusteella kirkolliseen opetukseen ei nykyään juuri sisälly varsinaista uskonnonopetusta, vaan kysymys on niin tuossa luvussa aiemmin todettujen kuin yllä toteamieni (Pääesikunnan henkilöstöosaston 1.9.2009 voimaan tulleen hallinnollisen määräyksen HD281 mukaisten) kirkollisen opetuksen aiheiden (kirkollinen työ puolustusvoimissa ja varusmiespalveluksen haasteet, maanpuolustuksen etiikka ja sotilasvala, elämän vaiheet ja haasteet, poikkeusolojen kirkollinen työ ja kaatuneiden huolto, johtajaksi kasvaminen ja johtamisen etiikka sekä uskonto, elämäkatsomus ja kansalaisvastuu) mukaisesti lähinnä kansalaiskasvatuksen ja etiikan opetuksesta, ja että osa kirkollisesta opetuksesta kuten esimerkiksi maanpuolustuksen etiikka ja kaatuneiden huolto liittyy lisäksi läheisesti puolustusvoimien toimintaan.

Tässä ratkaisun tekstissä yritetään peittää ja kiistää kirkollisen opetuksen uskonnollinen luonne kuvaamalla opetusaiheita sinällään tunnustuksettomina, ei-kirkollisin käsittein kansalaiskasvatus ja etiikka sekä maanpuolustuksen etiikka ja kaatuneiden huolto ja korostamalla kahden viimeksi mainitun, joihin kaiketi olisi lisättävä johtamisen etiikka, läheistä liittymistä puolustusvoimien toimintaan.

Mutta nyt otankin lähtökohdakseni nämä ei-kirkolliset käsitteet.

Lukion elämäkatsomustiedon opetuksen aiheita eivät ole kaatuneiden huolto eikä ainakaan nimenomaisesti johtamisen etiikka. Toivoisin kyllä aiheiksi kuolleiden kunnioittavan kohtelun sen ottamiseksi huomioon aina, että kirkotta eläneelle hänen kunniallinen hautaamisensa on kirkoton. Myös johtamisen etiikka olisi aiheellinen lisäys lukion opetusohjelmaan, sillä itse kukin saattaa työelämäs-

sään tai harrastuksissaan joutua johtajan asemaan, ja joka tapauksessa johtajan aseman pohtiminen tuottaisi mielenkiintoisia eettisiä kysymyksenasetteluita. Maanpuolustuksen etiikkaa varmastikin sivutaan, mutta ei noin yksipuolista termiä käyttäen. Lukion opetusmateriaali ei siis ehkä kovin hyvin palvele sellaista varusmiestä, joka elämäkatsomustiedon opetukselta toivoisi saavansa apua valitsemansa aseellisen palvelun tehtäviin.

Päättelen siis, että puolustusvoimissa elämäkatsomustiedon opetuksesta ja sen sisällöstä ei ilmeisesti tiedoteta erityisen hyvin, että elämäkatsomustiedon opetus ei ehkä aihepiirinsä tähden nivelly kovin hyvin puolustusvoimien tehtävien opetteluun tästä opettelusta kiinnostuneille, että elämäkatsomustiedon opetus on jätetty lähinnä itseopiskelun varaan ja että mahdollisina opettajina aiheesta innostuneiden lähinnä kirkkoon kuulumattomien henkilöiden sijasta ovatkin opetuksesta epämotivoituneina vastaavat sotilaspapit.

Voinkin nyt kuvitella, että moni valtionkirkkoihin kuulumaton varusmies joko ollessaan tietämätön elämäkatsomustiedon opetuksesta tai päinvastoin siitä juuri perillä ollen, mutta halutessaan velvollisuudentunnossaan oppia puolustusvoimien tehtäviä, jättää valitsematta elämäkatsomustiedon opetuksen ja osallistuu kirkollisille oppitunneille. Ei oppituntien kirkollisuuden vuoksi, vaan niiden kirkollisuudesta huolimatta. Tällöin he kyllä purnaavat niiden kirkollisuutta ja haluaisivat saada saman opetuksen, mutta kirkollisesta näkökohdasta riisuttuna.

Aiemmin lainaamani reservin vänrikki saattoi olla tällainen kirkkoon kuulumaton ja ehkä juuri jälkimmäistä tyyppiä. Hän kaipasi kirkollisen näkökohdan sijaan yleissivistävää otetta.

Miksi kuvaamani toiminta on mielestäni virheellistä?

(1) Kirkolliset oppitunnit

a) ”Positiivinen uskonnonvapaus”. Pääesikunnan lausuntoon 4.12.2009 otetun Pääesikunnan henkilöstöosaston lausunnon 27.11.2009 (AF25591) kohdassa ”Kirkollinen työ ja uskonnonvapaus” mainitaan, että uskonnonvapauslain taustalla on ajatus positiivisesta uskonnonvapaudesta, jossa uskonto ymmärretään paitsi yksilön valinnaksi myös yhteisön perinteen osaksi.

Mutta yhteisön perinteeseen viittaaminen uskonnonvapauslain yhteydessä ei ole kestävä ajatus. Uskonnonvapauskomitean mietinnössä (Komiteamietintö 2001:1) ei koko sanaa positiivinen esiinny. Hallituksen esityksessä (HE 170/2002 vp) uskonnonvapauslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi käsite ”positiivinen uskonnonvapaus” esiintyy vain yleisperustelujen nykytilaa arvioivassa luvussa 2.3, josta lainaan koko asianomaisen kappaleen, jonka viimeinen virke on lisäksi mietinnön muutoin samanaiseen kappaleeseen:

Uskonnonvapauslain säätämisen aikaan uskonnonvapautta koskevan keskustelun päähuomio oli yksilön oikeudessa erota uskonnollisesta yhdyskunnasta ja liittyä [uskonnolliseen] yhdyskuntaan sekä oikeudessa jäädä myös kokonaan uskonnollisten instituutioiden ulkopuolelle. Suomea sitovissa kansainvälisissä sopimuksissa ja perusoikeussäännöksissä näkökulma on tämän jälkeen laajentunut painottamaan yksilön oikeutta oman vakaumuksensa mukaisesti tunnustaa ja harjoittaa uskontoa sekä erilaisten uskonnollisten suuntausten tasavertaista kohtelua. Uskonnonvapauden negatiivisen ulottuvuuden lisäksi on siten korostunut myös uskonnonvapauden positiivinen ulottuvuus.

Hallituksen esityksen yksityiskohtaisten perustelujen perusopetuslakia koskevassa luvussa 1.2 on mainittu, että ehdotus korostaa, että uskonnonopetuksessa on kysymys ensisijaisesti oppilaiden oikeuksien eikä uskonnollisten yhdyskuntien etujen turvaamisesta. Yksityiskohtaisten perustelujen luvussa 3 säätämisyjärjestyksestä on katsottu, että tavallisella lailla voidaan säätää oppilaan ja opiskelijan velvollisuudeksi perusopetuksessa ja lukiossa osallistua oman uskontonsa opetukseen, kun velvollisuus perustuu oppilaan tai opiskelijan vapaaehtoiseen jäsenyyteen siinä uskonnollisessa yhdyskunnassa, jonka mukaan opetusta annetaan.

Asiaa koskeva perustuslakivaliokunnan mietintö (PeVM 10/2002 vp) käyttää sanaa positiivinen ainoastaan kerratessaan, että perustuslain 11 §:n 2 momentin jälkimmäisen virkkeen tarkoituksena ei ole estää muiden positiivista uskonnon harjoittamisen vapautta.

Uskonnonvapauslainsäädännön esitöissä ei siis suinkaan aseteta yhteisön oikeutta yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien edelle, ja velvollisuuksistakin puolestaan säädetään lain tasolla.

Mutta tietysti kirkkoon kuuluvien pakottaminen osallistumaan uskonnonopetukseen ilman, että näillä on oikeutta erota kirkosta omalla päätöksellään, ja ilman, että opetuksen alkaessa nämä olisivat riittävän kypsiä kyetäkseen torjumaan tämän tieteenvastaisen opetuksen vaikutuksen itseensä, on kirkon asettamista ihmisten uskonnonvapauden yläpuolelle. Kuitenkaan tätä ei siis esitöissä sanottu suoraan edes kirkkomielisin ilmaisin.

Se, että Pääesikunnan lausunnossa kuitenkin oli vedottu ”positiiviseen uskonnonvapauteen” oikeutukseksi yhteisön perinteen tukeen kuten kirkollista työtä koskevissa ohjesäännöissä ja hallinnollisissa määräyksissä, osoittaa, että puolustusvoimat ei ole ymmärtänyt oikein, missä yhteydessä sitä korkeintaan sopisi soveltaa: vain eduskunnassa lakeja säädettäessä. Silloinkin mieluummin pidättäydettäisiin laeista, jotka pitäisi säätää poikkeuksiksi perustuslaista perustuslain säätämisen järjestyksessä.

b) Oikea säädöstaso? Yleinen palvelusohjesääntö ja kirkollista työtä koskevat hallinnolliset määräykset uusittiin vuonna 2009. Mutta mikä sitten on yleinen palvelusohjesääntö? Asevelvollisuuslain (1438/2007) palvelusvelvollisuutta ja paikallaanolo-velvollisuutta koskevan 57 §:n 1 momentin mukaan asevelvollisen tulee palvella hänelle määrättyssä joukossa sekä noudattaa lakiin perustuvan toimivallan nojalla annettuja sotilaallista järjestystä ja palvelusta koskevia määräyksiä, esimiehen käskyjä ja muita palvelukseen kuuluvia velvollisuuksiaan. Edelleen 3 momentin mukaan palvelusvelvollisuuden ja paikallaanolo-velvollisuuden tarkemmasta sisällöstä määrätään sotilaskäskynä annettavalla ohjesäännöllä. Puolustusvoimista annetun lain (551/2007) 33 §:n 1 momentin nojalla puolustusvoimain komentaja antaa sotilaskäskynä Yleisen palvelusohjesäännön. Hallituksen esitys (HE 264/2006 vp) laiksi puolustusvoimista taas toteaa puolustusvoimien sisäistä järjestystä ja sotilaskäskyasioita koskevan 30 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa, että sotilaskäskyasioita ovat asiat, jotka esimies ratkaisee sotilaallisen päällikköasemansa perusteella, ja että tyypillisiä sotilaskäskyasioita on [mm.] asevelvollisten kouluttaminen. Asevelvollisuuslain 112 §:n mukaan on kiellettyä valittaa joukko-osaston komentajan ja harjoituksen johtajan päätöksestä palveluksen ja koulutuksen järjestämistä, kertausharjoitusta tai ylimääräistä palvelusta koskevassa asiassa.

Yleinen palvelusohjesääntö ja kirkollista työtä koskevat hallinnolliset määräykset oli hiljan välttämättä uusittava asevelvollisuuslain (1438/2007; voimaan vuoden 2008 alusta) 129 §:n (siirtymäsäännös) seuraavasti kuuluvan 4 momentin mukaan:

Määräykset ja ohjesäännöt, jotka on annettu tämän lain voimaan tullessa voimassa olleen lain nojalla, jäävät edelleen voimaan siltä osin kuin ne eivät ole ristiriidassa tämän lain kanssa. Ne on kuitenkin uusittava kahden vuoden kuluessa tämän lain voimaantulosta.

Mutta uusikin Yleinen palvelusohjesääntö ja uudetkin kirkollista työtä koskevat hallinnolliset määräykset sitten velvoittavat eli määräävät kirkkoon kuuluvan varusmiehen osallistumaan kirkolliseen opetukseen, ja Yleisen palvelusohjesäännön ja hallinnollisten määräysten perusteella joukko-osaston tasolla annettu määräys osallistua kirkolliseen opetukseen on velvoittava.

Perustuslain 80 §:n mukaan yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista on säädettävä lailla.

Mielestäni valtionkirkkoon kuuluvan varusmiehen velvollisuus osallistua puolustusvoimien kirkolliseen opetukseen on sellainen yksilön velvollisuus, jota perustuslain 80 § koskee, tämän opetuksen tieteellisestä todellisuuskäsityksestä poikkeavan todellisuuskäsityksen tähden, joka voi olla kirkkoonkin kuuluvan vakaumuksen vastainen, ja ylittää opetuksen kirkollisuuden vuoksi. Uskonnon ja omantunnon vapautta koskevan perustuslain 11 §:n takaamaan oikeuteen ilmaista vakaumus sisältyy mielestäni se, että varusmiehen on saatava toimia kirkollisen opetuksen suhteen sisäisen vakaumuksensa tai kirkollisuuden välttämisen tahtonsa mukaisesti ja jättää tämä opetus siitä huolimatta, että hän mahdollisesti vain joidenkin ulkoisten seikkojen tähden on ja ehkä haluaa edelleen olla kirkon jäsen — ellei osallistumisvelvollisuutta ole asetettu nimenomaisella lain säännöksellä. Ei tarvitsisi edes mennä 11 §:n sanamuotoon, vaan sen otsikko riittää; uskonnon ja omantunnon vapauden suojan lähtökohta kun on ajatuksenvapauden absoluuttinen ja loukkaamaton luonne lainatakseni kanteluideni ratkaisun 28.12.2010 lukua 3.2. Osallistumisvelvollisuudesta olisi siis säädettävä suoraan lailla.

Mutta velvollisuutta osallistua puolustusvoimien kirkolliseen opetukseen ilman oikeutta osallistua vaihtoehtoisesti elämäkatsomustiedon opetukseen ei ole säädetty lailla, kun siitä määräävät vain

puolustusvoimien omat ohjesäännöt ja hallinnolliset määräykset. Lait yleisen palvelusohjesäännön antamiseen eivät myöskään ole riittävä osallistumisvelvollisuuden perusta.

Tarvittava lain säännös voisi kuulua niin, että jos puolustusvoimissa järjestetään evankelis-luterilaisen kirkon tai ortodoksisen kirkon mukaista kirkollista opetusta, sotilaskäskyllä voidaan tähän kirkkoon kuuluvat varusmiehet velvoittaa osallistumaan siihen.

Entä sitten puolustusvoimien kirkollista työtä koskeva lainsäädäntö? Antaisiko se osallistumisvelvollisuudelle perustan? Suoraan puolustusvoimia koskevat säännökset, kuten erityisesti kenttäpiispan nimittämisen sisältävä 38 § laissa puolustusvoimista, kertovat vain sotilaspapistosta, mutta 5 § valtioneuvoston asetuksessa puolustusvoimista (1319/2007) myös itse kirkollisesta työstä: ”Puolustusvoimien hengellistä työtä johtaa ja valvoo kenttäpiispa.” Kirkkolaisissa tämä on ilmaistu seuraavasti: ”Sotilaspappeja johtaa ja valvoo puolustusvoimien hengellisen työn johtajana kenttäpiispa.” Nämä lakien ja asetusten viittaukset sotilaspapistoon ja puolustusvoimien hengelliseen työhön eivät sisällä mitään osallistumisvelvoitetta. Termi ”hengellinen” kertoo kyllä tämän työn luonteen; se on kirkollinen ilmaisu sille, jota yllä kuvasin tuon työn todellisuuskäsityksen luonnehdinnalla.

Entä itse asevelvollisuuslaki sitä koskeneine hallituksen esityksineen (37/2007 vp); antaako se suoran lakiperustan kirkolliseen opetukseen osallistumisen velvollisuudelle? Tarkastelen neljää eri seikkaa.

Asevelvollisuuslain asevelvollisuutta koskevan 2 §:n 4 momentin mukaan asevelvollisen oikeuksia ei saa kyseisen lain nojalla rajoittaa enempää kuin palvelusvelvollisuuden suorittaminen, sotilaallisen järjestyksen ylläpito sekä asevelvollisten ja muiden henkilöiden turvallisuus välttämättä vaativat. Palvelusvelvollisuus tulisi suoritettua myös, ja mielestäni paremmin, valitsemalla, jos siihen olisi oikeus, kirkollisen opetuksen sijasta elämäntutkimuksellinen opiskelu. Mielestäni kirkolliseen opetukseen osallistumiseen velvoittaminen on vastoin tätä säännöstä.

Asevelvollisuuslain asevelvollisrekisterin tietosisältöä koskevan 94 §:n 2 momentin mukaan asevelvollisrekisteriin saadaan [1 momentissa lueteltujen henkilön perustietojen] lisäksi tallettaa lain 91 §:ssä tarkoitettujen tehtävien hoitamiseksi [kuten koulutuksen ja palveluksen suunnittelua ja järjestämistä varten] tarpeellisia asevelvollista koskevia seuraavia tietoja: ... 10) väestökirjanpidon paikallisviranomaisena oleva maistraatti sekä kirkkokunta tai muu uskonnollinen yhdyskunta ja sen seurakunta. Hallituksen esityksessä tämän pykälän yksityiskohtaisiin perusteluihin on laista ehdotuksen tehneen asevelvollisuuslakitoimikunnan mietintöön (Komiteamietintö 2006:2) verrattuna lisätty, sen jälkeen kun Vapaa-ajattelijain liitto ry oli lausunnossaan moittinut, että ”mietinnössä ei mitenkään perustella tarvetta uskontokuntatiedon tallentamiseen” [Lausunnotiivistelmä, Puolustusministeriö 25.8.2006], seuraava teksti: ”Kirkkokuntaa tai muuta uskonnollista yhdyskuntaa koskevalla tiedolla on merkitystä esimerkiksi kaatuneiden huollon kannalta.” Siis hallitus pidättyi käyttämästä mahdollisuuttaan tehdä tämän ohella senkaltaista lisäystä, että noilla tiedoilla olisi merkitystä myös asevelvollisen kirkolliseen opetukseen osallistumiseen määräämistä varten. Asevelvollisuuslaki siis tässä oleellisessa kohdassa on nimenomaisesti antamatta lakiperustaa osallistumisvelvollisuudelle. (Sen sijaan huolimatta tästä suorasta viittauksesta kaatuneiden huoltoon sotilaspapit eivät tunnusta, että vainajan kirkkoon kuulumattomuus on lähtökohtaisesti — ilman vainajan jättämää päinvastaista dokumenttia — vainajan tahdonilmaisu kirkottomasta haudaamisesta.)

Hallituksen esityksessä asevelvollisuuslaiksi yleisperustelujen nykytilaa ja siihen johtanutta kehitystä kuvaavan luvun 2 käytäntöä koskevan alaluvun 2.3 maanpuolustusvelvollisuuden täyttämistä asevelvollisuuslain mukaan koskeva osa 2.3.1 mainitsee otsikon Varusmiespalvelu alla seuraavaa: ”Käikille opetetaan aseellisissa selkkauksissa sovellettavia kansainvälisen oikeuden säännöksiä sekä lisäksi yleisiä kansalaistietoja ja -taitoja.” Kuten olen jo aiemmin todennut, kirkollinen opetus kuuluu Pääesikunnan määräysten mukaan puolustusvoimien kansalaisyhteiskunnan piiriin, vaikka eihän siinä ole kyse yleisistä kansalaistaidoista eikä -tiedoista, vaan kirkollisista. Hallituksen esitys ei anna perustaa kuin tunnustuksettomalle opetukselle, eikä se ainakaan anna lakiperustaa nimenomaan kirkolliseen opetukseen osallistumisen velvollisuutta varten.

Neljäs asevelvollisuuslakia koskeva seikka, jonka haluan tässä kohden tuoda esille, on hallituksen esityksen keskeiset ehdotukset sisältävän luvun 3.3 seuraava kappale: ”Asevelvollisuuslakiin ei otettaisi enää säännöksiä varusmiespalvelun suorittamisesta vapaaehtoisena. Asevelvollisuuden suo-

rittaminen alle 18-vuotiaana ei ole Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden mukaista. Tämän vuoksi vapaaehtoisena palvelukseen astumisen merkitys on käytännössä vähäinen.” Täten nykyään kaikki varusmiehet vailla poikkeuksia ovat 18 vuotta täyttäneitä ja siten uskonnonvapauslakiin sisältyvän ja aiempaankin uskonnonvapauslakiin sisältyneen 18 vuoden ikärajan ylittäneitä ja myös täysi-ikäisiä toisin kuin joskus aiemmin.

Entä sitten laki puolustusvoimista? Puolustusvoimien tehtäviä koskeva 2 § ei sisällä mitään selaista, josta voitaisiin päätellä puolustusvoimien kirkollisen työn olevan tarpeellisen puolustusvoimien tehtävien toteuttamista varten. Silloin velvollisuus osallistua kirkolliseen opetukseen ei voi seurata myöskään tästä pykälästä. Koska pykälän mukaan puolustusvoimien tehtäviin kuuluu perusoikeuksien turvaaminen, pykälästä seuraa päinvastoin kyseisen velvollisuuden kieltö.

Eduskunnan perustuslakivaliokunta lausunnossaan (9/2007 vp) hallituksen esityksestä asevelvollisuuslaiksi totesi 57 §:stä (s. 3/II): ”Säännökset asevelvollisen palvelusvelvollisuudesta ovat laissa yleispiirteisiä. Velvollisuuden sisältö jää siksi varsin laajasti ohjesäännöllä täsmennettäväksi. Tämä ei ole perustuslain kannalta aivan ongelmatonta, vaikka onkin valiokunnan mielestä selvää, ettei palvelusvelvollisuuden sisällöstä ole tarpeen eikä mahdollista säätää lailla hyvin yksityiskohtaisesti.” Myönnän, että palvelusvelvollisuuden *sisällöstä* ei varmaankaan ole tarpeen eikä mahdollistakaan säätää lailla hyvin yksityiskohtaisesti. Mutta tarkastelemani ongelma on toisenlainen, kirkkoon kuuluvan varusmiehen *velvollisuudesta osallistua* tiettyyn erityiseen palvelusvelvollisuuden muotoon, kirkolliseen opetukseen, tämän opetuksen korvaavan opetuksen sijasta. Ei ole perustetta antaa eduskunnan säätämän lain sijasta Pääesikunnalle valtaa velvoittaa kirkkoon kuuluva varusmies osallistumaan kirkolliseen opetukseen.

Toisin kuin kantelukirjoituksessani 20.8.2009 (s. 10) arvioin, mielestäni sittenkin **on käytännössä mahdollista, että säädettäisiin tarvittava laki** valtionkirkkoihin kuuluvien asevelvollisten velvollisuudesta osallistua puolustusvoimien kirkolliseen opetukseen. Kirkollisista tilaisuuksista vapautumista koskisi suoraan perustuslain 11 §, kun taas kirkolliseen opetukseen osallistumisvelvoitteesta, joka rajoittaa perustuslain perusoikeuksia, säädettäisiin — jos eduskunta katsoisi tämän rajoittamisen hyväksyttäväksi ja tarpeelliseksi — omalla laillaan. Puolustusministeriön olisi ryhdyttävä toimenpiteisiin tällaisen lain säätämiseksi, jos puolustusvoimissa halutaan säilyttää kirkollisen opetuksen suhteen puolustusvoimien oman ohjeistuksen mukainen nykytilanne ja saattaa tätä koskeva sääntely oikealle säädöstatasolle.

Tarvittava laki voitaisiin säätää tavallisen lain säätämisen järjestyksessä, mutta koska siinä olisi kyse perusoikeuksien rajoittamisesta, hallituksen esityksessä olisi pidettävä suotavana perustuslakivaliokunnan lausunnon hankkimista esityksestä.

Tämän vaihtoehdoksi ehdottamani lainsäädäntöhankkeen voi nähdä myös osana asevelvollisuuslain 129 §:n siirtymäsäännöksen 4 momentin vaatimusta uudistaa voimassaolleen lakiin perustuneet määräykset ja ohjesäännöt kahden vuoden kuluessa uuden lain voimaantulosta. Eduskunnan perustuslakivaliokunta mainitsemassani lausunnossa piti ohjesääntöjen ja määräysten uudistamista esittämänsä perusteella hyvin tärkeänä ja kiirehti uudistusta (s. 4/I). Lisäksi ja ennenkaikkea lausunnon mukaan: ”Hankkeen yhteydessä on arvioitava ohjesääntöjen ja määräysten suhde myös perustuslaista johtuviin vaatimuksiin sääntelyn säädöstatasosta ja täsmällisyydestä.” Mielestäni viittaus sääntelyn säädöstatasoon tarkoittaa, että tarvittaessa sääntely on vietävä lainsäädännön tasolle, kuten nyt tarkastelemassani kysymyksessä. Tarkastelemani ongelman osalta hanke on vielä hoitamatta, jos siis puolustusvoimat haluaa säilyttää nykytilanteen.

On sitten eri asia, katsoisivatko puolustusministeriö, hallitus ja eduskunta todella tarpeelliseksi velvoittaa valtionkirkkoihin kuuluvat varusmiehet osallistumaan nimenomaan kirkolliseen opetukseen. Mutta eduskunta ei kuitenkaan voisi torjua lakiehdotusta väittämällä, että asia ei eduskunnalle kuulu.

Ratkaisun tässä asiassa on siis oltava uskonnonvapautta eduskunnan mielestä hyväksyttävästi rajoittava laki tai puolustusvoimien ohjesääntöjen ja määräysten muutos ilman lainsäädännön muuttamista.

Edellinen vaihtoehto olisi vastoin sitä, mitä tällä kantelluni varsinaisesti ajan, mutta se toisaalta lopettaisi tämän kanteluni tarpeen ja mahdollisuuden, kun kysymys hoidettaisiin lailliselle kannalle.

Jälkimmäisellä vaihtoehdolla tarkoitan puolustusvoimien ohjesääntöjen ja määräysten muutta-

mista niin, että jokainen varusmies voisi vapaasti valita puolustusvoimien kirkollisen opetuksen ja puolustusvoimien elämäntutkimustiedon opetuksen väliltä.

Puolustusvoimien ohjesääntöjen ja määräysten muuttaminen vapaan valinnan sallivaksi olisi täysin mahdollista minkään lainsäädännön sitä estämättä, koska kirkollisesta opetuksesta ei kerran ole mitään lainsäädäntöä; tällöin mitään olemassaolevaa lakia ei tarvitsisi muuttaa eikä myöskään mitään uutta lakia säätää. Muutoksen seuraukset olisivat myös ainakin ensi alkuun puolustusvoimien itsensä hallinnassa.

Kertaan, että piakkoin toteutuva jokaisen varusmiehen oikeus vapautua omantunnon syistä kirkollisista tilaisuuksista kasvattanee elämäntutkimustiedon opetuksen määrää. Kasvun määrä ei kuitenkaan ole ennakoitavissa. Ei ole ennakoitavissa sekään, kuinka suureksi elämäntutkimustiedon opetuksen määrä edelleen kasvaisi, jos tämä opetus olisi vapaasti valittavissa. Mutta mahdollinen laajaksi kasvava elämäntutkimustiedon opetus varmaankin vaatisi omat opettajansa, millä puolestaan voisi olla seurauksensa puolustusvoimien virkarakenteelle; se aiheuttaisi sitten lainsäädännön muutostarpeen. Mutta se olisi toisarvoinen asia tämän jokaista yksittäistä varusmiestä koskevan asian rinnalla ja kuuluisi joka tapauksessa vasta myöhempään tulevaisuuteen.

Vertailuksi huomautan, että perusopetuslain ja lukiolain mukaan evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvalla opetetaan evankelis-luterilaista uskontoa (kun tämä kirkko on enemmistöasemassa, kuten se ainakin kuntia perusopetuksen tai lukiokoulutuksen järjestäjänä ajatellen on), mutta muita ei velvoiteta osallistumaan tähän opetukseen. Osallistumisvelvollisuus on siis vaatinut oman lakinsa. (Lukiossa valtionkirkkoon kuuluvan opiskelijan ei tosin ole pakko ottaa uskonnon kursseja ennen kuin pääsee eroamaan kirkosta, mutta elämäntutkimustiedon kurssien suorittamisen siirtyminen vasta 18 ikävuoden jälkeen voisi venyttää opiskelut neljänteen lukiovuoteen. Tuo etenemistapa olisi kuitenkin ollut minun ratkaisuni, jos lukio jo aikanaan olisi ollut kurssimuotoinen — mutta toisaalta varmaankin vanhempani olisivatkin sellaisen näkymän edessä tunteneet itsensä pakotetuiksi antamaan suostumuksensa kirkosta eroamiseen viimeistään heti lukion alkaessa.) Muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluva oppilas/opiskelija ei ole velvollinen osallistumaan mihinkään uskonnonopetukseen eikä myöskään elämäntutkimustiedon opetukseen, sillä laissa mainittu pyyntö saada oman uskontonsa opetusta ei luo velvollisuutta osallistua tähän opetukseen silloin, kun pyyntöä ei ole esitetty, vaikka opetus olisi muiden pyynnöistä järjestettykin; tämän on vahvistanut eduskunnan apulaisoikeusasiamies 6.6.2005 päätöksessään kanteluun dnro 1705/4/03. Se on myös Opetushallituksen vuoden 2006 tiedotteiden kanta. Opetushallitus esitti vuonna 2006 lain täsmentämistä. Osallistumisvelvoite vaatisi siis lainmuutoksen.

On myös huomattava, että lukion opiskelija käyttää itse puhevaltaa opintojensa suhteen, eivät hänen huoltajansa.

c) Yhdenvertaisuus. Perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä, eikä ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan mm. uskonnon, vakaumuksen tai mielipiteen perusteella. Aasevelvollisuuslaissa (1438/2007) asiaa koskee 56 § syrjintäkiellosta; sen mukaan kyseiseen lakiin perustuvaa asevelvollisuutta täytäntöön pantaessa ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan mm. uskonnon, vakaumuksen tai mielipiteen perusteella. Yleisen palvelusohjesäännön 2009 luvun ”3.5 Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus” kohdassa 77 henkilöiden eriarvoiseen asemaan asettaminen ja syrjintä mm. uskonnon, vakaumuksen tai mielipiteen perusteella on kiellettyä.

Puolustusvoimissa varusmiehet eivät ole yhdenvertaiset kirkollisen opetuksen ja elämäntutkimustiedon opetuksen suhteen sikäli, että (ev.-lut./ortod.) kirkkoon kuuluvan on osallistuttava (ev.-lut./ortod.) kirkolliseen opetukseen, kun taas tähän kirkkoon kuulumaton voi valita elämäntutkimustiedon opetuksen ja kirkollisen opetuksen väliltä. Ortodoksiseen kirkkoon kuuluva voi myös valita ev.-lut. kirkollisen opetuksen.

Tällainen epäyhdenvertaisuus on vastoin perustuslakia, ellei sitä sitten oikeuteta nimenomaisella lain säännöksellä. Muutoin puolustusvoimien elämäntutkimustiedon opetus kirkollisen opetuksen sijasta on oltava myös kirkkoon kuuluvien varusmiesten valittavissa.

Lukiolain mukaan opiskelijalle, joka aloittaa lukiokoulutuksen 18 vuotta täytettyään, opetetaan hänen valintansa mukaisesti joko uskontoa tai elämäntutkimustietoa. Perusopetuslain mukaan sama koskee 18 vuotta täyttäneitä perusopetuksen oppilaita. Näin on erityisesti aikuislukioiden lukiokou-

lutuksessa ja perusopetuksessa. Tarkastelen aikuislukioita laajemmin omassa luvussaan, seuraavassa luvussa d).

Tämä 18 vuotta täyttäneiden aikuislukioiden opiskelijoiden lakisääteinen oikeus valita tunnustukseton elämäkatsomustiedon opetus uskonnon opetuksen sijasta tulisi ottaa malliksi puolustusvoimissa; jokaisen varusmiehen tulisi saada halutessaan osallistua tunnustuksettomaan elämäkatsomustiedon opetukseen uskonnollisistä kirkollisen opetuksen sijasta. Ei ole perustetta sille, että puolustusvoimat ottaa mallin peruskoulusta ja nuorisolukiosta.

Toisaalta yhdenvertaisuuden vaatimus yhdessä asiassa on joskus torjuttava siksi, että siitä samalla olisi vaara seurata yhdenvertaisuuden loukkaus toisessa asiassa.

Kirkkoon kuuluvien aikuislukioiden opiskelijoiden oikeus valita elämäkatsomustiedon opetus ei ilmeisestikään ole aikuislukioissa johtanut siihen, eikä saakaan johtaa, että uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien muodostama vähemmistö joutuisi niissä kokemaan tämän tähden elämäkatsomustiedon opetuksen muuttuvan omantuntonsa vastaiseksi, jolloin tämä vähemmistö tulisi siis syrjityksi vastoin yhdenvertaisuutta.

Toisaalta on hyvin vakava uhka, että peruskoulussa ja nuorisolukiosta elämäkatsomustiedon opetus kärsisi ja muuttuisi mahdottomaksi sen varsinaiselle kohderyhmälle, uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomille, jos niissäkin elämäkatsomustiedon opetus avattaisiin kirkkoon kuuluville oppilaille ja opiskelijoille. Syynä siihen olisi kirkko ja sitä tukevat tahot, jotka kirkkoon kuuluviin osanottajiin vedoten vaatisivat opetuksen sisältöön muutoksia elämäkatsomustiedon tuhoksi. Siksi yhdistyksemme vastustaa sellaista valinnanvapautta peruskoulussa ja nuorisolukiosta; viimeksi esitimme tämän kantamme syksyllä 2010 lausunnossamme perusopetuksen tuntijakoasiassa.

Pelkäämäni haittaa ei saa tulla puolustusvoimien elämäkatsomustiedon opetukselle, kun (jos) se nyt laajenee kirkollisista tilaisuuksista omantunnonystävistä kieltäytymisen oikeuden tähden.

Sellaista haittaa ei saa tulla puolustusvoimien elämäkatsomustiedon opetukselle myöskään silloin, jos se kanteluni tavoitteen mukaisesti tulee kirkkoon kuuluvien varusmiesten valittavaksi.

Sotilasoppiensa asema elämäkatsomustiedon opetuksesta vastaavina tulisi välittömästi kestäättömäksi, jos tätä opetusta kirkollistettaisiin sen verukkeeseen tähden, että siihen osallistuisi kirkkoon kuuluvia varusmiehiä.

Vaaran puolustusvoimien elämäkatsomustiedon opetukselle sen mahdollisten kirkkoon kuuluvien opiskelijoiden mahdollisen erityisen ja tällöin luvottoman huomioonottamisen tähden on kuitenkin väistytävä sen vaatimuksen rinnalla, että tämän opetuksen on oltava kaikkien valittavissa. Jos taas puolustusvoimissa tämä vaatimus torjuttaisiin vetoamalla siihen, että se koituisi uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien varusmiesten syrjinnäksi, puolustusvoimien olisi samalla tunnustettava, että tämän syrjinnän syy olisi silloin sotilaspapeissa, jotka eivät puolustusvoimien mielestä osaisi olla suuntaamatta opetusta kirkolliseen suuntaan kirkkoon kuuluviin osanottajiin vedoten ja näitä hyväksikäyttäen, vaikka nämähän olisivat valinneet nimenomaan tunnustuksettoman elämäkatsomustiedon opetuksen nimeltäänkin kirkollisen opetuksen sijasta; vaatimukseni torjumiseksi ei tietystikään sopisi myöskään naamioitua tuollaisten varusmiesten taakse ja selittää heitä hyväksikäyttäen, että juuri nämä itse olisivat vaara elämäkatsomustiedon opetukselle.

Mielestäni pelkkä (evankelis-luterilaisen/ortodoksisen) kirkon jäsenyys ei ole hyväksyttävä peruste velvoittaa osallistumaan puolustusvoimien kirkolliseen opetukseen silloin, kun asiasta ei ole säädetty lakia, kun selvästikin pikemminkin aikuislukion kuin peruskoulun ja nuorisolukion tulisi toimia mallina ja kun perusoikeuksia, tarkemmin sanoen uskonnon ja omantunnon vapautta sekä yhdenvertaisuutta, turvaa tietysti paremmin kirkolliseen opetukseen osallistumisen pakon sijasta oikeus valita tämän opetuksen ja elämäkatsomustiedon opetuksen väliltä.

d) Uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetuksen vaihtoehtoisuus aikuislukiossa. Teen laajajakosti selkoa tästä valinnaisuudesta, koska vaadin sitä malliksi puolustusvoimiin, vaikka erityistä lakia ei siihen sitten tarvittaisikaan.

d1) Säännökset. Lukiolain (629/1998) uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta koskevan 9 §:n mukaan opiskelijalle, joka aloittaa lukiokoulutuksen 18 vuotta täytettyään, opetetaan hänen valintansa mukaisesti joko uskontoa tai elämäkatsomustietoa. Perusopetuslain (628/1998) muiden kuin oppivel-

vollisten opetusta koskevan 46 §:n mukaan oppilaalle, joka on täyttänyt 18 vuotta, opetetaan hänen valintansa mukaisesti joko uskontoa tai elämäkatsomustietoa. Lukioasetuksen (810/1998) 15 §:n mukaan kahdeksantoista vuotta täyttäneen opiskelijan katsotaan aloittaneen opintonsa alle 18-vuotiaana, jos hän jatkaa saman tai muun koulutuksen järjestäjän opetuksessa alle 18-vuotiaana aloittamiaan lukio-opintoja, eivätkä opinnot ole olleet keskeytyneenä vähintään vuoden ajan.

d2) Valinnaisuuden synty. Valinnaisuudelle ratkaiseva askel otettiin 1990-luvun alkupuoliskolla.

Aikuislukiolain (439/1994), jonka lukiolaki kumosi, 13 §:n mukaan aikuislukion opetussuunnitelmaan tulee sisältyä, sen mukaan kuin asetuksella säädetään, mm. uskontoa ja elämäkatsomustietoa. Aikuislukioasetuksen (660/1994) 8 §:n mukaan aikuislukion lukio-opetusta ja peruskouluopetusta koskevaan opetussuunnitelmaan tulee kuulua kaikille opiskelijoille yhteisenä aineena mm. uskontoa ja elämäkatsomustietoa; edelleen pykälän mukaan uskonto ja elämäkatsomustieto ovat keskenään valinnaisia aineita. Asetuksen 15 §:n mukaan aikuislukion opiskelijaksi voidaan ottaa 18 vuotta täyttänyt henkilö, jollei koulun rehtori opiskelijaa koskevasta erityisestä syystä myönnä poikkeusta. Alle 18-vuotiaan aikuislukion opiskelijan oikeus vapaasti valita elämäkatsomustiedon opetus poistettiin lukio- ja perusopetuslaeissa, joissa oli kuitenkin siirtymäsäännökset.

Hallituksen esitys (HE 312/1993 vp) aikuislukiolaiksi kertoo esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset selvittävän 3. luvun muut ehdotukset sisältävässä alaluvussa 3.3, että tarkoituksena on säätää asetuksella, että uskonto ja elämäkatsomustieto voivat olla kaikille opiskelijoille vaihtoehtoisia aineita. Lainaan lakiehdotuksen perusteluja 12 §:lle, josta tuli työaikaa ja opetusta koskevan lain 3 luvun 13 §:

Uskonnon rinnalla pakollisena opetussuunnitelmaan kuuluvana oppiaineena on elämäkatsomustieto. Sekä tunnustuksellinen evankelisluterilainen ja ortodoksinen uskonnon opetus että elämäkatsomustieto tulisivat valinnaisiksi oppiaineiksi opiskelijoille. Tämä on perusteltua, kun opetaan huomioon opiskelijoiden ikärakenne ja ulkomaalaisten opiskelijoiden määrä. Ulkomaalaisten opiskelijoiden lisääntyminen voisi aiheuttaa oppilaitokselle käytännössä vaikeuksia toteuttaa pienryhmille näiden oman tunnustuksen mukaista opetusta. Tästä syystä lakiehdotus ei sisällä tällaista velvoitetta. Oppilaitos voisi kuitenkin järjestää tunnustuksellista uskonnonopetusta muihinkin uskontokuntaan kuuluville.

Hallituksen esityksen 5. luku asian valmistelusta kertoo, että esitys on valmisteltu virkatyönä opetusministeriössä ja se pohjautuu opetusministeriön asettaman aikuislukiotyöryhmän ehdotukseen (Opetusministeriön työryhmien muistioita 1992:3) ja että työryhmässä uudistuksen kannalta keskeiset intressiryhmät olivat edustettuina.

Sivistysvaliokunnan mietintö (SiVM 3/1994 vp) hallituksen esityksestä kertoo, että valiokunnassa oli ollut kuultavana mm. kouluasiainsihteerin Markku Holma Kirkon kasvatusasiain keskukselta. Aivan ilmeisesti juuri hänen kuulemisensa seuraus oli, että valiokunta oli lisännyt valiokunnan sihteerin mietintöluonnokseen seuraavan kappaleen:

Hallituksen esityksen perusteluissa todetaan, että uskonnon rinnalla pakollisena opetussuunnitelmaan kuuluvana oppiaineena on elämäkatsomustieto. Sekä tunnustuksellinen evankelisluterilainen ja ortodoksinen uskonnon opetus että elämäkatsomustieto tulisivat valinnaisiksi oppiaineiksi opiskelijoille. Tämä on perusteltua, kun opetaan huomioon opiskelijoiden ikärakenne ja ulkomaalaisten opiskelijoiden määrä. Sivistysvaliokunta pitää tärkeänä, että aikuislukiota käyvät saavat yleissivistyksen kannalta riittävästi opetusta myös uskonnossa tai elämäkatsomustiedossa ja filosofiassa.

On syytä tarkastella kouluasiainsihteerin Markku Holman kirjallista lausuntoa (12.4.1994) sivistysvaliokunnalle. Holma selvästikin oli erehtynyt luulemaan, että hallituksen esitys aikuislukiolaiksi olisi pyrkinyt tekemään sekä uskonnon että elämäkatsomustiedon opetukseen osallistumisen vapaaehtoiseksi, mihin se ei pyrkinyt. Tai sitten Holma halusi varmuuden vuoksi vain torjua esityksestä sellaisen tulkinnan mahdollisuudenkin. Huomio kannattaa kuitenkin kiinnittää siihen, miten Holma tällöin tarkastelee vaihtoehtoisuutta:

Kirkon kasvatusasiain keskus ei voi yhtyä etenkin siihen pyrkimykseen, että uskonto ja elämäkatsomustieto voidaan kokonaan valita pois. Keskus kyllä ymmärtää, että kysymys on

aikuisopiskelijoista, joihin ei voi soveltaa uskonnon opetuksessa samoja perusteluja kuin nuorisolukiassa. Ajatus kotien kasvatusoikeudesta ei päde enää aikuisopiskelijoihin ja suurempi valinnanvapaus on myös perusteltua. Tästä syystä keskus on valmis harkitsemaan sitä, että aikuislukiossa opetuksen uskontokuntasidonnaisuudesta voidaan luopua edellyttäen, että mallia ei siirretä nuorisolukioon. Keskus on myös hyvin tietoinen siitä, että kirkon piirissä tässä asiassa on toisenlaisiakin näkemyksiä.

Korostaessaan edelleen uskontoa tai elämänkatsomustietoa pakollisena oppiaineena kaikille (motiivinaan tietysti puolustaa nimenomaan uskonnonopetusta) Holma myös jatkaa arvioitaan aikuisopiskelijoista:

Uskonnon ja elämänkatsomustiedon kokonaan valinnaistamisen tausta-ajatuksena näyttää olevan, että aikuiset ovat jo elämänkatsomuksensa muodostaneet ja eivät niin muodoin tarvitse enää sitä tukevaa opetusta, mikäli eivät sitä halua.

Tämänkaltaisen näkemyksen ymmärtää, jos uskonto ja elämänkatsomustieto oppiaineina nähdään pelkästään kapeasti katsomusopetuksen viitekehyksessä. Kasvatusasiain keskus lähtee kuitenkin siitä, että uskonnolla ja elämänkatsomustiedolla on sen kaltainen uskonnolliseen ja katsomukselliseen kulttuuriin laajasti perehdyttävä merkitys, joka ei ole sidoksissa opiskelijan ikään eikä myöskään kansalaisuuteen.

Palaan aikuislukiotyöryhmän muistioon (OPM 1992:3), joka sisälsi ehdotuksen aikuislukiolaiiksi ja -asetukseksi. Luvussa 2 lainsäädännön keskeisistä muutosehdotuksista asia oli uskonnonvapauden kannalta todella vaarallisessa muodossa:

g. Aikuislukioon ehdotetaan uutta oppiainetta nimellä uskontotieto ja etiikka, joka olisi kaikille pakollinen oppiaine. Tunnustuksellista uskonnonopetusta ehdotetaan valinnaiseksi oppiaineeksi.

Ehdotus olisi siis tehnyt uskontotiedon naamiossa uskonnonopetuksen uskontojen — erityisesti (luterilaisen) kristinuskon — tieteellisen, naturalistisen todellisuuskäsityksen vastaisine todellisuuskäsityksineen pakolliseksi kaikille aikuislukioiden opiskelijoille. Muistion pykäläehdotusten yksityiskohtaiset perustelut antava luku 3.2 ohittaa täysin tämän ehdotuksen ihmisoikeuksia loukkaavan luonteen:

Uskonnonopetuksen sijasta pakolliseksi oppiaineeksi on tarkoitettu uskontotieto ja etiikka. Sen sijaan tunnustuksellinen uskonnonopetus tulisi valinnaiseksi oppiaineeksi oppilaitoksen opiskelijoiden ikärakenne huomioon ottaen. Myös ulkomaalaisten opiskelijoiden lisääntyminen voisi aiheuttaa oppilaitokselle käytännössä vaikeuksia toteuttaa pienryhmille näiden tunnustuksen mukaista opetusta. Oppilaitos voisi kuitenkin jatkossakin järjestää tunnustuksellista uskonnonopetusta muihinkin uskontokuuluviin kuuluville.

Aikuislukiotyöryhmän jäsenistä ja tahoista, joilta se pyysi ehdotuksestaan lausunnon, ei yksikään edustanut uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien aikuisopiskelijoiden oikeuksia. Siis yllä lainaamani hallituksen esityksen väite keskeisten intressiryhmien edustuksesta oli karkeasti väärä. Onneksi siksi Vapaa-ajattelijain liitto ry ehti ajoissa antaa oma-aloitteisen lausunnon (25.10.1992; allekirjoittajina varapuheenjohtaja Juhani Pösö ja pääsihteeri Kari Saari; lausunto on ilmestynyt myös painettuna: *Vapaa Ajattelija* 5/1992, s. 147). Lainaan lausunnon lopun, koska se on edelleen valitettavan ajankohtainen, kun nykyäänkin eri tahot tuputtavat pakollista uskontotieto-oppiainetta:

Yrityksestä vaatia kaikille pakollista uskontotieto ja etiikka -oppiainetta on luovuttava. Aikuislukioiden katsomusopetus on järjestettävä siten kuin katsomusopetus on järjestetty lukioissa. Elämänkatsomustiedon tulee olla uskontokuntiin kuulumattomien oppiaine. Sen viitekehystenä tulee olla länsimainen sekulaari humanismi.

Mikäli aikuislukiolaki toteutuu työryhmän esittämässä muodossa, johtaa se väistämättä tyytymättömyyteen uskontotieto ja etiikka -oppiaineen sisältöön. Vapaa-ajattelijain liitto ry uskonnottomien etu- ja oikeusturvajärjestönä tulee auttamaan oppiaineeseen tyytymättömiä opiskelijoita hakemaan oikeuksiaan sekä valtakunnan sisäisistä että kansainvälisistä valituselimistä.

Lausunnossa ei vaadittu elämänkatsomustietoa vaihtoehtoiseksi oppiaineeksi kaikille aikuisopiskelijoille, koska liitto toki hyvin ymmärsi sellaisen järjestelyn mahdollisen suuren vaaran elämänkatsomustiedon opetuksen luonteelle, ainakin peruskoulussa ja nuorisolukiassa. Mutta lausunnon on kuitenkin täytynyt olla ratkaiseva asian jatkovalmistelussa yhdessä Filosofian ja elämänkatsomustiedon opettajat FETO ry:n samoin oma-aloitteisen lausunnon (4.5.1992) kanssa. Jälkimmäinen lausunto toteaa ehdotuksen ihmisoikeusloukkausluonteen, mutta siitä puuttuu opettajain järjestöjen luonteen tähden se voimakas oikeustaistelu-uhkaus, joka oli edellisessä lausunnossa. Otteita:

Filosofian ja elämänkatsomustiedon opettajat ry pelkää, että esitetyn kaltainen uskontotieto ja etiikka -oppiaine ei täyttäisi uskonnottomien oppilaiden odotuksia neutraalista katsomusopetuksesta.

Myös iltalukioissa [elämänkatsomustiedon] oppilaita on ollut jatkuvasti kasvava määrä.

Varsin yleisesti on vaadittu juuri elämänkatsomustiedon avaamista kaikille vapaasti valittavaksi aineeksi. Tällöin ajatus elämänkatsomustiedon korvaamisesta uskontotiedolla ja etiikalla vaikuttaa nurinkuriselta.

Feto ry haluaa korostaa, että katsomusopetus on ihmisoikeuskysymys, eikä uskonnottomille oppilaille tule yleissivistyksen varjolla tuputtaa uskonnollista opetusta.

Hallituksen esityksen toisessa käsittelyssä edustaja Juhani Alaranta (kesk.) lausui toivomuksen, että muutos, joka koski uskonnon opetuksen tekemistä kokonaan valinnaiseksi, vaihtoehtoiseksi lukio-opiskelussa, jäisi aikuislukion erikoislaatuiseksi menettelytavaksi. Itse haluan tähdentää, että elämänkatsomustiedon opetuksen avaaminen peruskoulussa ja nuorisolukiassa kirkkoon kuuluville oppilaille ja opiskelijoille olisi liian suuri vaara oppiaineen uskonnottomalle luonteelle, ja olen, ja koko yhdistyksemme on, sitä vastaan.

d3) Elämänkatsomustiedon aikuisopiskelijamäärän kartoitus. Kirjoituksessaan ”ET aikuislukioissa” (*Vapaa Ajatteli* 4/2005, s. 26) FM, lehtori Esa Ylikoski raportoi keväällä 2005 aikuislukioille elämänkatsomustiedon opiskelijamäärästä lähettämänsä kyselyn tuloksista. Hieman alle puolet aikuislukioista vastasi. Päätulos oli, että elämänkatsomustiedon opiskelijoiden määrä ei yleisesti ottaen ollut juurikaan suurempi kuin päivälukioissa. Tyypillisesti aineen valinneiden määrä oli 5–10 prosenttia kaikista opiskelijoista. Miltei joka kolmannessa aikuislukiossa ei ollut aineen opiskelijoita. Toisaalta joissain aikuislukioissa jopa 90 prosenttia opiskelijoista oli valinnut elämänkatsomustiedon uskonnon sijaan. Suurten erojen Ylikoski arveli johtuneen osaksi siitä, kuinka hyvin tästä oppiaineesta ja sen valinnan oikeudesta oli tiedottu ja kuinka hyvin sen opetus järjestetty.

d4) Perusopetuksen tuntijakotyöryhmän etiikkaoppiaine-ehdotus. Tuntijakoasia raukesi joulukuussa 2010 istuvan hallituksen osalta, mutta asiaan palattaneen piankin kevään eduskuntavaalien jälkeen. Tuntijakokysymys koskee myös aikuisopiskelijoita.

Perusopetuksen yleisten valtakunnallisten tavoitteiden sekä perusopetuksen tuntijaon uudistamista valmistelleen työryhmän ehdotus *Perusopetus 2020 – yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako* [Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1] sisälsi sen, että perusopetuksen oppimäärän kaikille yhteisiin aineisiin lisättäisiin etiikka ja että muille kuin oppivelvollisille annettavassa perusopetuksessa uskonto tai elämänkatsomustieto ei olisi enää yhteinen aine, vaan ainoastaan mahdollisesti järjestettävä valinnainen aine.

Työryhmä oli selvittänyt perusopetusta tarvitsevien aikuisten lukumäärää ja koulutettavien ryhmän koostumusta. Syyskuussa 2009 opiskelijoita oli 906. Opiskelijoiden kielitaito sekä kulttuuri- ja katsomustausta on hyvin vaihteleva. Lisäksi nykyisistä opiskelijoista suurin osa opiskelee elämänkatsomustietoa. (Luvut 6.6.1 ja 6.6.2.)

Yhdistyksemme laajassa lausunnossa 3.9.2010 työryhmän ehdotuksista vastustimme ehdotettua uutta etiikan oppiainetta, sillä, kuten totesimme, jo työryhmän tapa kuvailla tätä ainetta osoitti hyvin suureksi sen vaaran, että yhteisesti opetettavasta etiikasta yritettäisiin tehdä uskonnollista, erityisesti luterilaista, vaikka kuitenkin mahdollinen kaikille yhteisesti opetettava etiikka olisi silloin ja vain silloin loukkaamatta kenenkään uskonnonvapautta ja kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia, kun se olisi tunnustuksetonta, sekulaaria. Pyysimme myös erikseen oikeuskansleria valvomaan, että mahdollisessa hallituksen esityksessä etiikka luonnehdittaisiin tunnustuksettomaksi sekulaarin mielessä (dnro

OKV/1306/1/2010; vastaus 12.1.2011).

Lausuntonne luvun ”Aikuisten perusopetus” tiivistimme seuraavasti:

Vastustamme aikuisten perusopetuksessa ehdotettua yhteistä etiikan opetusta, koska työryhmän tekstissä se näyttää uskontoiselta. Jos etiikkaa opetetaan pakollisena oppiaineena, on opetettava toisaalta tunnustuksetonta etiikkaa ja toisaalta mahdollisesti erikseen uskontoista etiikkaa, joista jälkimmäisen ei tarvitse olla joka uskonnolle erikseen. Suurin osa oppilaista on jo nyt valinnut tunnustuksettoman elämäntietämystiedon opetuksen uskonnonopetuksen sijasta; tämä vakuuttava äänestystulos tulee ottaa ohjeeksi.

Opetusministeri Henna Virkkunen luopui etiikkaoppiaine-ehdotuksesta.

d5) Yhteenveto valinnaisuudesta. Valinnaisuutta ei lainkaan ainakaan näkyvästi vastustettu; uskonnon ja elämäntietämystiedon opetus aikuisille perusteltiin aivan toisin kuin opetus lapsille ja nuorille; elämäntietämystiedon opetukseen on saatettu osallistua hyvinkin runsaasti, vaikkakin keskimäärin vain saman verran kuin nuorisoluokioissa.

e) Epävirallinen vapautumiskäytäntö. Se, että valtionkirkkoon kuuluvat varusmiehet ovat pyytäneet ja saaneet vapautuksen kirkollisista tilaisuuksista ja kirkollisista oppitunneista ja osallistuneet elämäntietämystiedon opetukseen, kertoo, että kirkollisten tilaisuuksien ohella kirkolliset oppitunnit ovat osoittautuneet kirkkoon kuuluvien vakaumuksen vastaisiksi. Kyseiset varusmiehet ovat vapautukseen tietoisesti asettuneet rikkomaan ohjesääntöjä ja määräyksiä. Miksi heidät on pakotettu sellaiseen vääryyteen? Miksi ohjesääntöt ja määräykset eivät salli heidän vapautua omalla ilmoituksellaan? Miksi heidän on ollut oltava tekemisissä sotilaspapin kanssa sen sijaan, että he olisivat voineet tehdä ilmoituksen yksikkönsä päällikölle? Miksi vapautua ei voi jokainen, joka katsoo elämäntietämystiedon opetuksen sopivan ajatusmaailmaansa kirkollista opetusta paremmin ja joka kuitenkin tahtoo toimia määräyksiä kunnioittaen ja epätasa-arvoisia erivapauksia hankkimatta? Epävirallinen käytäntö ei ole mitenkään puolustettavissa, vaan sen syntymisen salliminen on itsessään vääryys. Pääesikunta ei lausunnossaan 4.12.2009 kuitenkaan ilmoittanut mistään toimenpiteistä tämän epävirallisen käytännön suhteen.

Kelvollisia korjaustapoja olisi vain kaksi. Toinen tapa olisi sellaisen lain säätäminen, joka pakottaisi valtionkirkkoihin kuuluvat varusmiehet kirkollisille oppitunneille. Epävirallisia vapautuksia ei tällöin voisi antaa. Mutta oppitunneista voisi tietysti vakaumuksen syistä kieltäytyä, jolloin seurauksena olisi vain sopiva (pieni) rangaistus. Voisi tietysti myös kieltäytyä aseista tai erota kirkosta. Toinen tapa olisi tehdä kirkollinen opetus ja elämäntietämystiedon opetus keskenään täysin valinnaisiksi kaikkien tieltävällä tavalla. Tällöin valtionkirkkoihin kuuluvien on voitava tehdä elämäntietämystiedon opetuksen valinta ilman, että valintaa pitäisi jotenkin perustella, saati, että sitä pitäisi perustella sotilaspapille.

(2) Elämäntietämystiedon opetus

Yllä kuvatessani elämäntietämystiedon asemaa puolustusvoimissa päädyin selitysyhteyteen sille, miksi tämän opetuksen on valinnut ilmeisesti vain suhteellisen harva tai jopa vain hyvin harva siihen nykyään oikeutettu varusmies. Syynä olisi toisaalta huono tiedotus tästä opetuksesta ja tämän opetuksen huonot järjestelyt ja toisaalta mahdollinen valtionkirkkoihin kuulumattomien varusmiesten käsitys, että (ev.-lut.) kirkollinen opetus tarjoaisi sen kirkollisuudesta huolimatta paremmin heidän kaipaamaansa puolustusvoimien toimintaan läheisesti liittyvää opetusta heidän silti halutessaan riisua tästä opetuksesta sen kaiken kirkollisuuden sotilaspappeineen.

Tällaisten varusmiesten oikeus torjua kirkollinen opetus ei silloin toteudu tosiasiallisesti.

Elämäntietämystiedon opetuksen vähäinen määrä kertoisi siis piilevästä vääryydestä.

Uskonnonvapauden tosiasiallisesta toteutumisesta huolehtimiseen puolustusvoimien toiminnassa on kiinnitetty huomiota kaikissa omien kanteluideni ratkaisun 28.12.2010 luvussa 3.5 mainituissa eduskunnan oikeusasiamiehen ja apulaisoikeusasiamiehen kanteluratkaisuissa (dnrot 1566/4/98, 2129/4/98, 2718/4/99; 1861/4/03; 3403/2/08).

Opetuksen nykyinen tila kertoo mielestäni edelleen sen, että puolustusvoimat on tältä osin lyönyt laimin asevelvollisten varusmiesten koulutustehtävää.

Varusmiesten yhdenvertaisuus saada kelvollista opetusta ei nyt toteudu.

Elämänkatsomustiedon opetusta puolustusvoimissa olisi kehitettävä näiden otaksumieni ongelmien korjaamiseksi. Mutta sotilaspapit eivät tähän kehitystyöhön kävisi, vaan puolustusvoimien olisi tarvittaessa käytettävä ulkopuolista apua.

Opetushallituksen määräämät aikuisten perusopetuksen ja lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2004 sanovat lukiokoulutuksen osalta elämänkatsomustiedon opetuksen tavoitteena olevan, että aikuisopiskelija saa tukea pyrkimyksilleen

- arvioida kokemuksiaan ja rakentaa identiteettiään sekä elämänkatsomustaan
- laajentaa katsomuksellista ja kulttuurista yleissivistystään
- kehittää arvostelu-, harkinta- ja toimintakykyään
- sisäistää ihmisoikeuksien, myönteisen monikulttuurisuuden, yhteiskunnallisen ja globaalien oikeudenmukaisuuden sekä kestävänsä kehityksen periaatteita.

Tavoitteet ovat myös puolustusvoimien kannalta sinänsä edistämisen arvoisia. Kyse olisi opetusaineiston valikoinnista ja laajentamisesta sekä opetuksen organisoinnista.

Tätä nykyä puolustusvoimissa elämänkatsomustiedon opetuksen tärkein tehtävä, sen itseisarvoinen tehtävä, on se, että sillä välttää kirkolliset oppitunnit. Ote elämänkatsomustiedon opetuksessa on tieteellisen todellisuuskäsityksen mukainen kuten koko puolustusvoimien muussakin opetuksessa kirkollisia oppitunteja lukuunottamatta, ja sen ei pitäisi olla merkityksetöntä puolustusvoimille. Elämänkatsomustietoa yksinkin opiskellen varusmies voi kehittää itseään mielekkäällä tavalla. Puolustusvoimien kannalta katsoen jo opetukseen osallistuminen kertoo perusoikeustietoisuudesta ja tervehdystä kriittisyydestä, jota opetus vain terävöittää. Moni kriittinen tietysti kieltäytyy aseista. Mutta eikö jäljelle jääneille ja vähemmänkin kriittisille, jotka kaikki olisivat puolustusvoimille valioainesta, voisi kehittää opetusta, jota ei kannattaisi jättää mainostamatta?

Oman paineensa elämänkatsomustiedon opetuksen kehittämiseksi ja tähän opetukseen panostamiseksi koituisi myös siitä, jos se tulisi vaatimani mukaisesti vapaasti valittavaksi. Mutta toisaalta tällöinkin elämänkatsomustiedon opetuksen olemassaolo olisi ainakin ensi alkuun tärkeämpi kuin se, miten tehokkaasti tämä opetus puolustusvoimien kannalta mahdollisesti toimii. Valtionkirkkoihin kuuluvat varusmiehet saivat puolustusvoimissakin itse päättää, milloin haluavat olla uskonnon kanssa tekemisissä vai haluavatko olla lainkaan.

Toisella tavalla nähtynä elämänkatsomustiedon opetuksen kehittäminen siihen nykyään oikeutettujen vuoksi tekisi myös helpommaksi elämänkatsomustiedon opetuksen avaamisen kaikille.

Puolustusvoimien olisi tehtävä ajatuskoe, kävisikö sille sen nykyinen elämänkatsomustiedon opetus, jos kirkollinen opetus kokonaan lakkautettaisiin esimerkiksi siihen osallistuvien loppumisen tähden. Riittäisikö, että varusmiehet opiskelisivat itsenäisesti elämänkatsomustietoa, vai olisiko nykyisestä kirkollisesta opetuksesta otettava joitain aiheita (tai ehkä kaikkikin aiheet) yhteisesti opetettavaksi? Esimerkiksi johtamisen etiikkaa aliupseeri- ja reserviupseerikursseille, mutta ilman mitään kirkollisuutta, sekä elämän vaiheet ja haasteet kaikille, mutta tunnustuksettomasti? Jos vastaus tähän ajatuskokeeseen on myönteinen, silloin suunta olisi selvä elämänkatsomustiedon kehittämiseksi vetovoimaisemmaksi.

Korjausta olisi toisaalta haettava koko kirkollisuuden poistamisella opetuksesta, mikä olisi tehtävä muutenkin.

Kanteluideni ratkaisun arviointia. Palaan nyt alussa kohdassa (iv) ilmoittamaani jälkimmäisen kanteluni kirkollista opetusta koskevan osan ratkaisun 28.12.2010 (lisä)arviointiin.

Elämänkatsomustiedon opetuksen ja omantunnonvapauden tukemiseksi huomautan, että luvuissa 3.3 ja 3.4 tunnutaan ajattelevan, että lukiossakin huoltaja tekee päätökset, kun oikeasti lainsäädännön mukaan lukion opiskelija käyttää itse puhevaltaa opintoasioissaan. Samasta syystä huomautan, että vallitsevan laintulkinnan mukaan valtionkirkkoihin kuulumaton peruskoulun oppilas voi osallistua uskonnonopetukseen vain huoltajien *yhteisellä* ilmoituksella; tämän käytännön ohjeen Opetushallitus antoi perusopetusta koskevassa tiedotteessaan ja muistiossaan 28.2.2006 (19/2006) korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjapäätöksestä KHO:2004:99 johtuen.

Luvussa 3.8 sanotaan, että selvitysten perusteella kirkolliseen työhön sisältyvästä uskonnon harjoittamisesta ja myös muusta kirkollisesta työstä voi eri pyynnöstä saada vapautuksen ja että selvi-

tysten mukaan asia harkitaan erikseen kussakin yksittäistapauksessa. Tämä kävi ilmi Pääesikunnan lausunnosta 5.11.2008 kanteluun (dnro 2878/4/08), jonka teki eduskunnan oikeusasiamiehelle ja joka ratkaistiin 28.12.2010 yhdessä omien kanteluideni kanssa.

Selvitys vahvisti jälkikäteen sen, minkä kirjoituksissani 20.8.2009 kerroin kenttärovastin minulle kertoneen. Nyt esitän uudelleen ja aiempaa painokkaammin ihmettelyni kirjoituksissani 20.8.2009, kuinka Pääesikunnan 24.6.2009 ensimmäisestä kantelustani antama lausunto saattoi vaieta jopa eduskunnan apulaisoikeusasiamiehelle siitä, että kirkkoon kuuluva voi kieltäytyä myös sotilaspapin kirkollisista oppitunneista, jos vain jotenkin saa mahdollisuudesta tiedon. Mutta vapautumisen vaatiessa varusmieheltä omatoimisuutta ja perustelujen esittämistä sotilaspapille ja sekä häneltä että hänen esimiehiltään (tai sotilaspapilta) tietynlaista piittaamattomuutta ohjesäännöistä ja hallinnollisista määräyksistä tekevät tällaisen vapautumiskäytännön toisaalta riittämättömäksi ja toisaalta muodottomaksi ja salailevaksi.

Luvussa 3.9 sanotaan, että puolustusvoimien koulutukseen on perinteisesti kuulunut muun muassa kirkollinen työ eikä tähän seikkaan ole puututtu puolustusvoimia koskevien lainsäädäntöuudistusten yhteydessä, vaikka tällöin on selvitetty myös annettavan koulutuksen sisältöä, ja että taustalla on perustuslaissa ilmenevä positiivinen uskonnonvapaus, joka tarkoittaa muun ohella oikeutta uskonnollisen tiedon saamiseen.

Luvussa 3.9 oli tätä kohtaa ennen vahvistettu, että ei puolustusvoimista annetussa laissa eikä asevelvollisuuslaissa ole puolustusvoimien tehtäväksi nimenomaan säädetty kirkollista työtä. Mielestäni on sen korvikkeeksi kestäväntöytä vedota ”perinteisyyteen” ja ”positiiviseen uskonnonvapauteen” kirkolliseen opetukseen pakottamisen perustana. Yhdistihän myös Pääesikunnan lausunto 4.12.2009 kirkollisen työn positiiviseen uskonnonvapauteen ja yhteisön perinteeseen, ja kuitenkin kirkollisiin tilaisuuksiin pakottaminen on ehdottomasti perustuslain vastaista, mihin eduskunta ei ole itse puuttunut vaikka on asian hyvin tiennyt.

Olisi eri asia, että olisi oma lakinsa, jota ei siis vielä ole, että sikäli kuin puolustusvoimissa annetaan valtionkirkkojen mukaista kirkollista opetusta, puolustusvoimat voi määrätä näihin kirkkoihin kuuluvat varusmiehet osallistumaan tähän opetukseen (mikään vapauttamismenettely ei sellaiseen lakiin käyne). Puolustusministeriö voisi ryhtyä toimenpiteisiin, että eduskunta säätäisi tällaisen lain. Muutoin kirkollisen opetuksen ja elämäkatsomustiedon opetuksen on oltava keskenään valinnaisia. Sen sijaan kummankaan opetuksen järjestäminen ei vaatine erityistä lakia.

Tämän jälkeen luvussa 3.9 ensin esitetään kirkollisen opetuksen aiheet ja sitten ne luonnehditaan termein, joista kirkollisuus on häivytetty. Mutta jos opetus erityisesti tahdotaan luonnehtia tunnustuksettomien, ei-kirkollisten termien, niin silloinhan kirkollinen opetus voidaan lopettaa ja ottaa nämä termit lähtökohdaksi kaikille yhteiselle tunnustuksettomalle, uskonnottomalle opetukselle. Ei myöskään ole syytä puhua oikeudesta uskonnollisen tiedon saamiseen, jos opetus oikeasti pidättyisikin uskonnollisen tiedon antamisesta. Kuitenkin mainitsemani yritys kirkollisen opetuksen uskonnollisen luonteen kätkemiseksi olisi tarpeen perustelemaan eduskunnalle ja sen perustuslakivaliokunnalle, että edellä kuvaamani laki rajottaisi perustuslakia vain hyväksyttävällä tavalla. Tietysti kirkollisen opetuksen uskonnollisen luonteen kätkemistä käytettäisiin myös silloin, varusmiehiin suunnattuna, kun elämäkatsomustieto olisi vapaasti valittavissa.

Luvussa 3.9 tehdyssä puolustusvoimien kirkollisen opetuksen ja peruskoulun uskonnonopetuksen vertailussa olisi edellisen opetuksen tavoitteet ja niiden taustat esittämällä myös löydetty läheisempi yhteys näiden opetusten välillä kuin tahdottiin myöntää.

Luku 3.9 päättyy ratkaisuun, että lainvastaisena ei voida pitää sitä, että puolustusvoimien koulutukseen sisältyy myös kirkollista opetusta.

Kysymys oli kuitenkin siitä, että tähän opetukseen osallistumisen *pakollisuus* valtionkirkkoihin kuuluville varusmiehille vaatisi perustakseen nimenomaisen lain; muuten kirkollista opetusta voidaan kyllä antaa, mutta tämän opetuksen sijaan on voitava vapaasti valita elämäkatsomustiedon opetus.

Jälkimmäisen kanteluni kohtelu

Huomautus. Seuraavan huomatuksen kirjoitin (ja julkistin) heti su 2.1.2011.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuojan 28.12.2010 antama päätös kanteluistani 566/4/

09 (puolustusvoimien uskonnollisista tilaisuuksista) ja 3155/4/09 (puolustusvoimien kirkollisista oppitunneista sekä sotilaspapeista) tiivistää väärin jälkimmäisessä kanteluasiassani 11.4.2010 antamaani vastinetta. Viimeinen kappale päätöksen sivulla 5 alkaa seuraavasti:

Toisessa vastineessaan (3155/4/09) Luukkainen arvosteli muun muassa sitä, että Pääesikunta ei ollut ottanut huomioon yhdenvertaisuuskysymystä eikä sitä, että yksilön velvollisuuksia lisätään lailla. Kysymys oli Luukkaisen mukaan perusteettomasta yksinoikeudesta tiettyihin ei-kirkollisiin tehtäviin sotilaspappien kohdalla.

Mutta vastineessani en sotilaspappien yhteydessä kirjoittanut, että yksilön velvollisuuksia lisätään lailla. Sotilaspappien yhteydessä olisin kyllä itse voinut vedota siihen, että yksilön *oikeuksien* lisäämiseen tarvitaan laki [tässä tapauksessa siis antamaan sotilaspapeille yksinoikeus]. Oikeasti vastineeni tuossa kohdassa puhuin *varusmiehistä*:

[Pääesikunnan lausunnon 4.12.2009 luvun ”1. Kantelu”] Ensimmäisessä kappaleessa ei lainkaan mainita sitä, että kun kantelussani vaadin, että myös kirkkoon kuuluvilla tulee olla oikeus valita kirkollisten oppituntien sijasta elämäkatsomustiedon opiskelu, niin vetosin perustuslain yhdenvertaisuussäännöksen ohella myös ja ennenkaikkea perustuslain säännökseen, että yksilön velvollisuuksien perusteista on säädettävä lailla.

Apulaisoikeusasiamies on siis hypännyt ratkaisevan perusteluni yli. Apulaisoikeusasiamies ei päätöksessään myöskään mitenkään perustele sitä, miksi tästä perustuslain kohdasta voidaan olla välittämättä velvoitettaessa kirkkoon kuuluvat varusmiehet osallistumaan kirkollisille oppitunneille.

Huomautuksen tarkastelua. Kävin eduskunnan oikeusasiamiehen kansliassa ma 3.1.2011 tutustumassa 28.12.2010 annettuun päätökseen liittyviin asiakirjoihin. Havaitsin, että Pääesikunnan lausunnon 1. luku olikin peräisin oikeusasiamiehelle 20.8.2009 osoittamani kirjoituksen (dnro 3155/4/09) johdosta kanteluasiani valmistelijan 16.10.2009 Pääesikunnalle osoittamasta selvitys- ja lausuntopyyntöstä (**LIITE 2**), jota en ollut nähnyt aiemmin. Olin siis vastineessani 11.4.2010 moittinut väärästä tavasta selostaa kanteluani väärää tahoaa, Pääesikuntaa.

Sanatarkasti vastineeni moite, johon päätöksen sivulla 5 oli ilmeisesti yritetty antaa vastaus, kuuluu seuraavasti:

[Pääesikunnan lausunnon 4.12.2009 luvun ”1. Kantelu”] Kolmannessa kappaleessa ei selvitetä sen enempää kuin koko lausunnossakaan, miten perustuslain yhdenvertaisuussäännös liittyy kantelussani sotilaspappeihin. Kyse on siis näiden perusteettomasta yksinoikeudesta myös tiettyihin ei-kirkollisiin tehtäviin.

Päätös siis sekoili korjauksessaankin.

Mielestäni on hyvin vakava asia, että selvitys- ja lausuntopyyntössä sivuutettiin se, että yksilön velvollisuuksien perusteista on säädettävä lailla perustuslain 80 §:n mukaan. Olin kuitenkin juuri tähän viitannut kertoessani kanteluni alussa puolustusvoimien toimenpiteistä, joita pidin virheellisinä (kohta i)). Tätä puutetta ei korjattu edes selostettaessa vastinettani. Kuitenkin, kuten kantelussani 20.8.2010 myös olin kirjoittanut (s. 11), eduskunnan perustuslakivaliokunta lausui liittyen asevelvollisuuslain 129 §:n siirtymäsäännöksen 4 momentin vaatimukseen ohjesääntöjen ja määräysten uudistamisesta, että hankkeen yhteydessä on arvioitava ohjesääntöjen ja määräysten suhde myös perustuslaista johtuviin vaatimuksiin sääntelyn säädöstasosta ja täsmällisyydestä. Tämä perustuslakivaliokunnan tavoite siis kanteluni valmistelussa heti mitätöitiin.

Nämä seikat saivat minut päättämään tämän nykyisen kanteluni tekemisestä. Samalla ne saivat minut katsomaan, että kahden aiemman kanteluasiani valmistelijan olisi jäävättävä itsensä tämän uuden kanteluasiani valmistelusta.

Lisään vielä, että vastineessani en ollut huomannut moittia kanteluni selostusta ilmaisusta ”elämäkatsomuksen opiskeluun osallistuminen”. Ilmaisuuksien kautta asian huonosta tuntemuksesta, sillä elämäkatsomustiedon opetuksessa ei suinkaan opeteta (valmista) elämäkatsomusta. Toisin on ev.-lut. uskonnon opetuksessa, jossa peruskoulun aluksi julistetaan kristinuskon jumala.

Toivon oikeusasiamiehen tekävän seuraavaa:

(1) Puolustusvoimille on kerrottava, että ohjesääntöjä ja määräyksiä on muutettava uskonnon ja omantunnon vapautta sekä yhdenvertaisuutta koskevien perustuslain säännösten vuoksi ja aikuisluokioista mallia ottaen niin, että evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluva varusmies voi vapaasti valita evankelis-luterilaisten tai ortodoksisten kirkollisten oppituntien sijasta elämäkatsomustiedon opetukseen osallistumisen. Jos taas puolustusvoimat haluaa säilyttää nykyisen perusoikeuksia rajoittavan käytäntönsä, että näihin kirkkoihin kuuluvien varusmiesten on osallistuttava kirkollisille oppitunneille, sääntely on nostettava nimenomaisen lain tasolle perustuslain 80 §:n nojalla yksilön velvollisuuksien perusteita koskevana.

(2) Puolustusvoimille on kerrottava, että elämäkatsomustiedon opetuksesta on tiedotettava ja opetus järjestettävä niin hyvin, että elämäkatsomustiedon opetukseen oikeutettujen oikeus valita tämä opetus toteutuu myös tosiasiallisesti.

Jouni Luukkainen

Liitteet:

LIITE 1 (Puolustusvoimien kirkollisen työn uusimmat normit/12.11.2010):

PVHSM Kirkollinen ala 018 - PEHENKOS *Osallistuminen kirkolliseen opetukseen ja kirkollisiin tilaisuuksiin* (Pääesikunnan henkilöstöosaston hallinnollinen määräys HF15/7.10.2009)

PVHSM Kirkollinen ala 024 - PEHENKOS *Varusmiesten kirkollinen opetus* (Pääesikunnan henkilöstöosaston hallinnollinen määräys HD281; voimaan 1.9.2009)

LIITE 2:

Eduskunnan oikeusasiamiehelle 20.8.2009 tekemäni kantelun (dnro 3155/4/09) johdosta asian valmistelijan 16.10.2009 Pääesikunnalle osoittama selvitys- ja lausuntopyyntö

Tiedoksi (ilman liitteitä):

Pääesikunta, oikeudellinen osasto

Pääesikunta, henkilöstöosasto

Puolustusministeriö